

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ
AZƏRBAYCAN DÖVLƏT İQTİSAD UNİVERSİTETİ

MAGİSTRATURA MƏRKƏZİ

Əlyazması hüququnda

Əliyeva Fidan Bəhram qızı

(MAGISTRANTIN A.S.A.)

**“İnformasiya Texnologiyaları (İT)-nin iqtisadi idarəetmədə
istifadəsinin səmərəliliyi”**

mövzusunda

MAGİSTR DİSSERTASIYASI

İxtisasın şifri və adı:

060509 “Kompüter elmləri”

İxtisaslaşma:

“İqtisadi informasiya sistemləri”

Elmi rəhbər:

dos. E.H.Hüseynov

Magistr proqramının rəhbəri

i.e.n. dos. H.M.Bayramov

Kafedra müdiri

i.e.n. dos. H.M.Bayramov

BAKİ 2017

MÜNDƏRİCAT

GİRİŞ.....	3
I FƏSİL. MÜASİR İNFORMASIYA TEXNOLOGİYALARI SOSIAL-İQTİSADI İNKİŞAFIN KATALİZATORU KİMİ.....	6
1.1 İKT-nin müasir dövrünün hüquqi bazasının təhlili.....	6
1.2 İKT sosial-iqtisadi inkişafın vasitəsi kimi.....	18
1.3 Elektron hökumət layihəsinin bəzi məsələləri.....	33
II FƏSİL. İNFORMASIYA CƏMİYYƏTİ VƏ İQTİSADI İDARƏETMƏ ..	39
2.1. İnformasiya iqtisadiyyatı və cəmiyyət.....	39
2.2.İqtisadi idarəetmə və genişzolaqlı internet problemlər və perspektivlər.....	51
2.3. Reqionun müəsisşələrində İKT tətbiqinin təkmilləşdirilməsi.....	58
III FƏSİL. AZƏRBAYCAN İQTİSADIYYATINDA GENİŞZOLAQLI İNFORMASIYA SİSTEMLƏRİ.....	64
3.1 Azərbaycanca “elektron hökumət” layihəsinin tətbiqinin çoxfaktorlu təhlili.....	64
3.2. Genişzolaqlı internetin tətbiqi problemləri.....	70
NƏTİCƏ VƏ TƏKLİFLƏR.....	73
ƏDƏBİYYAT SİYAHISI.....	77

GİRİŞ

XXI əsrin əvvəllərindən informasiya –kommunikasiya texnologiyaları cəmiyyətin və iqtisadiyyatın inkişafına təsir göstərən əsas amillərdən biridir. Onun əhatə dairəsi dövlət orqanlarını, sosial-iqtisadi sahələri, elm və təhsili, mədəniyyəti, bütövlükdə insanların həyat tərzinə çevrilmişdir. İnkişaf etmiş və inkişaf etməkdə olan ölkələr İKT-nın yaratdığı üstünlüklərdən yüksək səviyyədə faydalanır, iqtisadi sahədə böyük uğurlara imza atırlar. İnformasiya və kommunikasiya texnologiyalarının tətbiqinin dərəcəsi ölkənin elmi, iqtisadi potensialının, dövlət idarəçiliyinin səviyyəsinin göstəricilərindəndir. Dünya bazarında elektron biznesin rolunun artdığı müşahidə olunur və indi ölkələrin iqtisadi rəqabəti aparmaq qabiliyyəti onların İKT-dan effektiv istifadəsindən asılıdır. Son illərdə bu sahənin inkişaf etdirilməsi üçün Azərbaycanda addımlar atılmış, İKT istiqaməti dövlət siyasətinin tərkib hissəsinə çevrilmişdir. Ölkə prezidentinin təşəbbüsü nəticəsində İKT sahəsində səmərəli addımlar atılmışdır.

Dövlət və qeyri-dövlət təşkilatlarının fəaliyyətinin yeni şəraitə asan uyğunlaşması, E-biznes, E-bankçılıq, E-təhsil kimi layihələrin həyata keçirilməsi də daxil olmaqla informasiya cəmiyyətinə keçidin reallaşdırılması və inkişafını təmin etmək mərhələsindəyik. Ulu öndər Heydər Əliyevin siyasi təşəbbüsü sayəsində 1994-cü ilin sentyabrında “Əsrin müqaviləsi”nin imzalanması ölkənin yeni sosial-iqtisadi inkişaf modelinin həyata keçirilməsi üçün zəruri əsaslar formalaşdırmaqla yanaşı, müasir rabitə və informasiya texnologiyalarının sürətlə tətbiqində də böyük canlanma yaratmışdır. Siyasətin əsas məqsədlərinə İKT sahəsində hüquqi bazanın yaradılması, insan faktorunun inkişafı, vətəndaşların məlumat almaq, onu yaymaq və istifadə etmək hüquqlarının əldə edilməsi, elektron hökumətin, elektron biznesin formalaşması, ölkənin iqtisadi, sosial və intellektual imkanlarının təkmilləşdirilməsi, biliklərə əsaslanan, rəqabətə davamlı istehsalın qurulması kimi əsas məsələlər daxildir. Reallaşdırılan kompleks islahatlar nəticəsində Azərbaycanda mobil telefon rabitəsi, o cümlədən genişzolaqlı internet dinamik inkişaf etməyə başlamış, rəqəmsal

iqtisadiyyatın tətbiqi böyük sürət almış, yeni texnologiyaların geniş yayılması üçün inversiya sərf olunmuşdur.

Tədqiqatın predmeti. Azərbaycanda İKT sektorunun ölkə iqtisadiyyatında rolunu təhlil etməkdir. Bu sektorun ölkəmizin idarəetmədə və cəmiyyətin inkişafındakı əvəzedilməz yerinin təhlilidir. Genişzolaqlı internet sisteminin tətbiqi rolu ilə ölkə iqtisadiyyatında baş verən müsbət dəyişiklikləri öyrənməkdir.

Tədqiqatın nəzəri və metodoloji əsaslarını İKT sahəsində bir çox alimlərimizin təklif etdiyi modellərin və inkişaf proseduralarının istifadəsi ilə təhlillər apararaq daha səmərəli və praktik əhəmiyyəti olan müddəaları əldə etməkdir. Elmi araşdırmalara əsasən daha səmərəli layihələrin tətbiqini əldə etmək məqsəd və istəklərimizdir.

Tədqiqatların elmi yeniliyi araşdırmalar, təhlillər və mülahizələrin köməyi ilə daha effektiv və xeyirli layihə variantlarına çıxmaq, İKT-nin inkişaf perspektivləri haqqında fikir yürütməkdən ibarətdir.

Tədqiqatın əsas əhəmiyyəti araşdırmalar hesabına əldə edilmiş mülahizə, nəticə təkliflərlə səbəblənir.

Dissertasiya işi giriş, 3 fəsil və 9 paragrafla və nəticələrlə məzmununu tamamlayır.

I fəsildə - “Müasir informasiya texnologiyaları sosial-iqtisadi inkişafın katalizatoru kimi”- İKT-nin ölkədəki durumunun hüquqi bazasını, onun inkişafı vasitəsi kimi xarakterizə edilmişdir. Burada E-hökumət layihəsinin bir sıra tətbiqi məsələləri araşdırılmışdır.

Dissertasiya ilinin 2-ci fəslində İKT-nin cəmiyyətin inkişafında və iqtisadi idarəetmədə səmərəliliyi araşdırılmış, genişzolaqlı internetin idarəetmədə tətbiqinin nəticələri öyrənilmişdir.

Üçüncü fəsildə -“Azərbaycan iqtisadiyyatında genişzolaqlı informasiya sistemləri” öyrənilmiş, belə sistemlərin tətbiqinin özəl xarakteristikası verilmişdir.

Həmçinin bu fəsildə real olan, həlli gözlənilən problemlər araşdırılmış və bir sıra əməli əhəmiyyətli nəticələr verilmişdir.

Tədqiqatın nəticəsi olaraq verilən təkliflər və nəticələr ölkədə İKT-nin səmərəli tətbiqinə aiddir.

Dissertasiya işinin məzmunu cədvəl, sxemlərlə əhatə olunmuş və
səhifədə tamamlanmışdır.

I FƏSİL.

MÜASİR İNFORMASIYA TEXNOLOGİYALARI SOSIAL-İQTİSADI İNKİŞAFIN KATALİZATORU KİMİ

1.1. İKT-nin müasir durumunun hüquqi bazasının təhlili

XXI əsrin əvvəli İnformasiya və Kommunikasiya Texnologiyalarının (İKT) cəmiyyətin inkişafına təsir göstərən vacib amillərdən birinə çevrilmişdir. Cəmiyyətin inkişaf tarixində 3 global sosial-texniki dəyişiklik qeyd olunur- aqrar dəyişiklik, sənaye inqilabı və informasiya inqilabı. Sonuncu inqilab müasir informasiya texnologiyalarının tətbiqi ilə sosial həyatın informasiyalaşdırılması prosesi kimi reallaşır və günümüzün ən aktual proseslərindən birinə çevrilmişdir.

1980-cı illərdə kompüterlər yaranan zaman insanlar onun geniş imkanları haqqında tam təsəvvürə malik deyildi və az insanlar inanırdılar ki, informasiya əsri bağlayır və dünyanı, onun dünənini əsaslı formada dəyişəcək. Bu gün formalaşmaqda olan informasiya sözünü çoxları təsəvvürə belə gətirə bilməzdi. Son illərdə informasiya texnologiyalarının sürətli inkişafı nəticəsində biz yeni İnformasiya Dünyasına keçid dövrünü yaşayırıq. Bu keçiddə insanları nələr gözlədiyini tam bilməsək də bilməliyik ki, kompüter erasında fərqli olaraq informasiyalaşmış cəmiyyət daha çox insanı əhatə edəcək və insanı daha da inkişaf etdirəcək. İlk növbədə münasibətlərin forması və məzmunu dəyişəcək və yeni iqtisadi sahələr yaranacaq ki, bu dəyişiklik fərdi kompüterin yaratdığı imkanlardan daha möhtəşəm olacaq. Belə ki, fərdi kompüterlər, internet, elektron poçt, elektron ticarət, elektron bank, multimedia məhsulları, İP-telefon, virtual oyunlar, intellektual sistemlər, obrazların və nitqin tanınması – bunlar hamısı növbəti inqilabı dəyişikliyi səciyyələndirən əsas amillər olacaq.

70-80-cı illərdə fərdi kompüterlərin ilk yarandığı imkanlarının üzə çıxdığı vaxtlar cəmiyyətdə elə də geniş əhatə dairəsi yaratmamışdı. Kütləvi informasiya vasitələri bu yeni sahəni demək olar ki, çox zəif işıqlandırırdılar. Kompüterə və onun

imkanlarına aludə olmuş bəzi insanlar, sanki geniş kütlədən təcrid olunaraq öz dünyalarında yaşayırdılar. Bunu bir səbəbi də, bu yeniliyin bu qədər sürətlə və əhatəli olaraq cəmiyyətin məişətinə daxil olacağına inamsızlıq idi. Fakt isə göz qabağındadır, hər birimizin gündəlik fəaliyyətində və həyatında informasiya texnologiyaları mühüm yer tutur.

İnformasiya Dünyası mövzusu kütləvi informasiya vasitələrinin, televiziya kanallarının beynəlxalq təsisatların, elmi konfransların, sammitlərin, aparıcı dövlətlərin liderlərinin zirvə görüşlərinin əsas müzakirə predmetinə çevrilir. Son onillikdə bu məsələyə demək olar ki, cəmiyyətin bütün təbəqələri (dövlət məmurları, biznes adamları və vətəndaşları) tərəfindən çox böyük diqqət və maraq göstərilir. İnformasiya Cəmiyyəti üzrə keçirilmiş Cenevrə və Tunis Sammitləri göstərdi ki, bu diqqət və maraq təkcə inkişaf etmiş ölkələrdə deyil, həmçinin kompüter istifadəçilərinin sayına görə dünya üzrə sonuncu yerləri tutan ölkələrdə də çox böyükdür.

Mütəxəssislərin fikrincə, İnformasiya Kommunikasiya Texnologiyaları sahəsində inqilab hələ yenicə sürət alır və onillikləri əhatə edəcəkdir. Onun nəticələri isə yeni vasitələr olacaq, hansı ki, İKT nəinki yeni iqtisadi və sosioloji durumlar yaradacaq, həm də insanın özünü dəyişəcək. İnsanlar real ehtiyaclarını virtual aləmdən istifadə edərək ödəyəcəklər. İnsanların mal və xidmətlərə olan tələbatlarının ödənilməsinin minimum məsrəflərə endirəcək. Nəinki maddi, həm də mənəvi tələbatların ödənilməsində İKT əvəzedilməz vasitəyə çevriləcək. Ölkələrin təcrübəsi göstərir ki, informasiya cəmiyyətinin formalaşması proseduru mürəkkəb və çoxşahəlidir. Bu ilin uğurla həyata keçirilməsi isə cəmiyyətin hər bir üzvünün informasiya texnologiyalarının gündəlik həyatımızda əhəmiyyətini necə istifadəsindən və dərk edilməsindən asılı olan məsələdir.

Məhz bu fikir 2003-cü ilin dekabrında Cenevrədə¹ və 2005-ci ilin noyabrında Tunisdə respublikamızın da təmsil olunduğu İnformasiya Cəmiyyəti üzrə Dünya Sammitlərində müzakirə olunan mövzuların ana xəttini təşkil edirdi. Bu Sammitlər cəmiyyətin inkişafında bir də ona görə tarixi əhəmiyyət kəsb edirdi ki, ilk dəfə olaraq biznes, hökumət və ən başlıcası vətəndaş cəmiyyətinin nümayəndələri bir araya gələrək dünyanın inkişafı naminə vahid mövqedən çıxış etmək qərarına gəlirdi.

Bu fikri gündəmdə saxlamaq üçün hər ilin 17 May tarixinin “Ümumdünya İnformasiya Cəmiyyəti Günü” kimi qeyd olunması qərara alındı. “Tunus Öhdəlikləri” sənədində isə iştirakçı dövlətlər bütün xalqların inkişafına xidmət edəcək Qlobal İnformasiya Cəmiyyətinin qurulması prosesində ortaya çıxacaq hər bir problemin vaxtında və operativ həlli üçün birgə fəaliyyət göstərəcəklərini bir daha təsdiqlədilər.

Ümum inkişaf yolu gedərək Azərbaycanda informasiya cəmiyyətinə keçid üçün müvafiq mühitin yaradılması yolu seçilmişdir. Azərbaycanda aparılan dövlət siyasəti informasiya-kommunikasiya texnologiyalarının bir prioritet sahə kimi inkişafına əlverişli şərait yaratmışdır. İnformasiya-kommunikasiya texnologiyaları müasir Azərbaycan cəmiyyətinin ən vacib infrastrukturunu, iqtisadiyyatımızın bir sektoru, əmək məhsuldarlığının artım amili və müasir sosial inkişafın katalizatoru olaraq, Azərbaycanda energetika sektorundan sonra dinamik inkişaf edən ikinci sahədir.

Neft sektoruna və iqtisadiyyatın digər sahələrinə milyardlarla investisiya yatıran Qərb şirkətləri Azərbaycan² da informasiya cəmiyyətinin bərqərar olması prosesində yaxından iştirak etməyə başlamış, bu məqsədlə Azərbaycana yeni və modern texnologiyalar gətirilmişdir.

Ölkədə İKT-nin inkişaf etdirilməsi məqsədilə ilk növbədə qanuni və hüquqi baza yaradılmasının vacib olduğundan Azərbaycanda da bu məqsədlə adları aşağıda

¹ www.mincom.com.az

² “Azərbaycan Respublikasının inkişafı naminə informasiya və kommunikasiya texnologiyaları üzrə Milli Stratejiya”(2003-2012-ci illər)

qeyd edilən çoxlu sayda dövlət proqramları , strategiya və qanunlar qəbul olunmuşdur:

Milli Strategiyanın əsas məqsəd informasiya və kommunikasiya texnologiyalarından geniş istifadə etməklə şəffaf iqtisadi sistem yaratmaq, ölkənin demokratik inkişafına kömək etmək və informasiya cəmiyyətinin formalaşmasını təmin etməkdir.

Milli strategiyanın əsas vəzifələrinə aşağıdakılar aiddir:

-informasiya cəmiyyətinin hüquqi bazasının yaradılması və daim inkişaf etdirilməsi;

-cəmiyyətdə insan amilinin önə çəkilməsi,vətəndaşların keyfiyyətli təhsil alması, tibbi xidmət və sosial təminatlar kimi xidmət sahələrinin inkişafı üçün əlverişli şəraitin yaradılması;

-vətəndaşın və sosial institutların məlumat almaq, istifadə etmək kimi hüquqlarının təmin edilməsi üçün müvafiq şəraitin yaradılması;

-səmərəli, şəffaf və ictimai nəzarət oluna bilən dövlət idarəçiliyinin və yerli bələdiyyə etmənin həyata keçirilməsi, elektron hökumətin, elektron ticarətin elektron bank, elektron biznesin formalaşdırılması və inkişaf etdirilməsi;

-ölkənin iqtisadi, sosial və intellektual potensialının artırılması, insan faktorunun önə çəkilməsi, informasiya və biliklərə əsaslanan, rəqabətə davamlı iqtisadiyyatın qurulması, informasiya və bilik bazarının yaradılması və inkişaf etdirilməsi;

-xalqın tarixinin, maddi-mənəvi irsinin qorunub saxlanması və onun geniş dünyadan geniş təbliğ edilməsi;

-inkişaf etmiş informasiya infrastrukturunun yaradılması, milli elektron informasiya məkanının formalaşdırılması, informasiya və kommunikasiya xidmətlərinin tətbiqinin genişləndirilməsi;

-ölkənin və əhalinin informasiya təhlükəsizliyinin təmin olunması;

-informasiyalaşmışazərbaycan cəmiyyətinin ümumdünya elektron informasiya məkanına inteqrasiyası;

-milli proqram vasitələri yaradan kadr hazırlığının, informasiya və kommunikasiya texnologiyaları məhsullarının istehsalının (İKT sənayesinin) inkişaf etdirilməsi;

- ölkə iqtisadiyyatının “rəqəmsal geriliyinin” aradan qaldırılması.

Bu proqramın həyata keçirilməsi nəticəsində dövlət idarəçiliyində şəffaflığın təmin olunması, vətəndaş cəmiyyətləri institutlarının yaradılması, davamlı iqtisadi dirçəlişə nail olunması, əhalinin həyat şəraitinin daha da yaxşılaşması, Azərbaycanda vahid elektron informasiya məkanının formalaşması, ölkədə vətəndaşlar üçün informasiya əldə etmək imkanları yaranması və milli minalitet və maraqlar nəzərə alınmaqla Azərbaycan cəmiyyətinin ümumdünya elektron informasiya məkanının bir hissəsinə çevirmək nəzərdə tutulmuşdur.

“Azərbaycan Respublikasında rabitə və informasiya texnologiyalarının inkişafı üzrə 2005-2008-ci illər üçün Dövlət Proqramı” (Elektron Azərbaycan)” –Dövlət Proqramının qəbul edilməsinin məqsədi ölkədə rabitə və informasiya texnologiyalarının inkişafını təmin etmək və bu yolla ölkənin hər tərəfli inkişafı üçün fəaliyyət göstərmək, həmçinin İKT-nin inkişafı üzrə Milli Strategiyanın həyata keçirilməsini təmin etmək, müəyyən edilmiş məqsədlərə və fəaliyyət istiqamətlərinə uyğun olaraq layihələri planlaşdırmaq və həyata keçirməkdir.

Proqramla əlaqədar aşağıdakı məsələlərin həlli xüsusi əhəmiyyət kəsb etmişdir:

-rabitə və informasiya texnologiyaları sahəsinin inkişafı üçün islahatların aparılması və daha səmərəli mexanizmlərin formalaşdırılması;

-Ümumdünya informasiya fəzasına inteqrasiyasının sürətləndirilməsi və genişləndirilməsi insanların, iqtisadiyyatın, dövlət orqanlarının, hüquqi və fiziki şəxslərin rabitə və informasiya texnologiyaları şəbəkələrinə qoşulma imkanlarının və artan tələbatının təmin edilməsi;

-Azərbaycanın informasiya təhlükəsizliyi sisteminin yaradılması, informasiya fəzasının təhlükəsizliyinin və vətəndaşların informasiya hüquqlarının müdafiəsinin təşkil edilməsi;

-informasiya texnologiyalarının inkişafını təmin etmək üçün normativ-hüquqi bazanın təkmilləşdirilməsi;

-informasiya texnologiyaları sahəsində standartlaşdırmanın, sertifikatlaşdırmanın, radiotezlik və nömrələnmə ehtiyatlarının tənzimlənməsinin beynəlxalq standartlara uyğun təşkil edilməsi;

-informasiya texnologiyaları sahəsində investisiyaların cəlb edilməsinə şərait yaradılması və özəl sektorun inkişaf etdirilməsi;

-E-poçt xidmətlərinin modernləşdirilməsi və yeni xidmət növlərinin istifadəyə verilməsi;

-müasir elektron texnika və texnologiyalar tətbiq edilməklə daha keyfiyyətli radio-televiziya yayımı və peyk rabitəsi xidmətlərinin göstərilməsi;

-innovasiya siyasətinin müəyyənləşdirilməsi və informasiya cəmiyyətinin qurulmasını təmin edən nəzəri və tətbiqi elmi tədqiqatların aparılması;

-təhsil sistemində müasir texnologiyalardan geniş istifadə olunması, yüksək ixtisaslı kadrların, o cümlədən informasiya təhlükəsizliyi üzrə mütəxəssislərin hazırlığının təmin edilməsi;

-İKT üzrə sənayenin inkişafının təmin edilməsi, yerli elektron vastələrin istehsalının stimullaşdırılması və onun ixrac potensialının dəstəklənməsi;

-informasiya texnologiyaları bazasında sərbəst və azad rəqabət apara bilən elektron məhsulların istehsalını təmin etmək;

-dövlət, ictimai və sahə informasiya sistemlərinin formalıdırılması, çeşidli informasiya sistemlərinin və şəbəkələrinin yaradılması;

Qoyulan məqsədə nail olmaq üçün aparılacaq fəaliyyət aşağıdakı istiqamətlərdə həyata keçirilməsi nəzərdə tutulmuşdur:

-informasiya texnologiyaları sahəsində həm iqtisadi, həm strukturislahatlarının aparılması;

-İnformasiya texnologiyaları sahəsində modernləşmə və yeni avadanlıq və texnologiyaların tətbiqinin həyata keçirilməsi;

-informasiya cəmiyyətinə keçid üzrə layihələrin işlənməsi və həyata keçirilməsi şəraitinin yaradılması.

“Azərbaycan Respublikasında rabitə və informasiya texnologiyalarının inkişafı üzrə 2010-2012-cı illər üçün Dövlət proqramı”(Elektron Azərbaycan)³

Proqramın⁴ məqsədi Milli Strategiyadan irəli gələn vəzifələrin yerinə yetirilməsi, respublikada informasiya cəmiyyətinə keçidinin təmin edilməsi, İKT-nin inkişafını və geniş tətbiqini təmin etmək yolu ilə informasiya və biliklərə əsaslanan, rəqabətə davamlı xidmət və məhsullar istehsal edən iqtisadiyyatın qurulması və inkişaf etdirilməsi üçün zəminin yaradılması, dövlət idarəetmə sisteminin səmərəliliyinin artırılması və qərarların qəbulu prosesində ayrı-ayrı vətəndaşların və qeyri hökumət təşkilatları institutlarının iştirakı imkanlarının genişləndirilməsi, cəmiyyətin informasiya və xidmətlərinə olan tələbatının dolğun ödənilməsinin təmin edilməsidir.

Dövlət Proqramında qoyulmuş məqsədləri reallaşdırmaq üçün aşağıdakı məsələlərin həlli nəzərdə tutulur:

-Azərbaycanda mövcud olan müasir informasiya və kommunikasiya infrastrukturunun inkişaf etdirilməsi, fiziki və hüquqi şəxslərin dövlət orqanlarının fəaliyyəti haqqında məlumatlara, həmçinin dövlət, ictimai və sahə informasiya resurslarına çıxışının genişləndirilməsi, informasiya və kommunikasiya xidmətlərinin genişləndirilməsi və onların keyfiyyətinin artırılması;

-idarəetmənin bütün səviyyələrində İKT layihələrinin tətbiqi, dövlət və qeyri dövlət informasiya sistemləri və resurslarının formalaşdırılması və inkişaf etdirilməsi;

-dünya standartları əsasında dövlət informasiya resursları və sistemlərinin inteqrasiyasının təmin edilməsi, dövlət və qeyri dövlət orqanları arasında etibarlı və təhlükəsiz informasiya mübadiləsinin həyata keçirilməsi üçün qorunan multiservis

³ www.mincom.com.az

⁴ www.mincom.com.az

şəbəkəsinin inkişaf etdirilməsi, təşkilati-texniki, texnoloji tədbirlərin həyata keçirilməsi uyğun mühitin formalaşdırılması;

-dövlət orqanlarının və digər xidmət sahələrinin göstərdiyi xidmətlərin operativliyinin və keyfiyyətinin, habelə idarəetmə mexanizmlərinin səmərəliliyinin artırılması üçün “E-hökumət” layihəsinin geniş tətbiqi, “bir pəncərə” prinsipi əsasında elektron xidmətlərin təşkili;

-müasir tələblərə uyğun olaraq, sahələr üzrə normativ hüquqi bazanın təkmilləşdirilməsi;

-İKT üzrə standartlaşdırma və sertifikatlaşdırmanın beynəlxalq təcrübəyə uyğun həyata keçirilməsi;

-İKT ixtisasları üzrə mütəxəssis hazırlığının keyfiyyətinin artırılması, yeni ixtisaslı kadrların hazırlanması;

-İKT xidmət və məhsullarının ölkədə istehsalının inkişaf etdirilməsi rəqabət qabiliyyətli ixrac potensialının artırılması;

-elektron texnika və texnologiyaların tətbiqi, İKT üzrə xidmətlərin, poçt və telekommunikasiya xidmətlərinin genişləndirilməsi və keyfiyyətinin yüksəldilməsi;

-poçt şəbəkəsi vasitəsilə maliyyə xidmətlərinin həyata keçirilməsinin inkişaf etdirilməsi;

-e-ticarət, e-səhiyyə, e-bank, e-təhsil kimi mütərəqqi fəaliyyət formalarının inkişaf etdirilməsi;

-“iqtisadi rəqəmsal geriliyin” azaldılması üçün tədbirlərin həyata keçirilməsi;

-informasiya cəmiyyətinin qurulması istiqamətində vahid elmi-texniki, elmi metodiki və inovasiya siyasətinin həyata keçirilməsi;

-informasiya cəmiyyətinin yaradılması üzrə görülən işlərə ictimaiyyətin nəzarətinin təmin edilməsi.

Elektron imza və elektron sənəd haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu⁵ elektron imzanın və elektron sənədin yaradılmasının, istifadəsinin, elektron sənəd dövriyyəsində tətbiqinin elmin təşkilati, hüquqi əsaslarını müəyyən edir. Əlaqədar subyektlərin hüquqlarını müəyyən edir, aralarında münasibətləri yaradır və tənzimləyir.

“Xalq kompüteri” Layihəsi-Azərbaycan Respublikası Rabitə və İnformasiya Texnologiyaları Nazirliyi, Azərbaycan Respublikasının Təhsil Nazirliyi, HP, Microsoft və Bestkomp Group şirkətlərinin birgə olaraq həyata keçirdikləri “Xalq Kompüteri” layihəsini ölkədə kütləvi kompüterləşmənin ilkin mərhələsi hesab etmək olar.

Bu layihədə əsas məqsəd əhalinin sosial təbəqələrinin müasir kompüterlə və lisenziyalı proqramlarla təmin etmək, güzəştli şərtlərlə PC əldə etməsinə şərait yaratmaq və bölgələrdə İKT-nin tətbiqini genişləndirməklə rəqəmli geriliyi aradan qaldırmaq. Azərbaycan hökumətinin informasiya cəmiyyətinin və e-hökumətin inkişaf etdirilməsi istiqamətindəki fəaliyyətini dəstəkləməkdir.

İnsanlar İKT imkanlarından səmərəli istifadə edərək həyat səviyyəsini yüksəltmək və həyat tərzini yaxşılaşdırmaq, informasiya cəmiyyətinə keçidi təmin etmək üçün lahiyyənin məqsədi aşağıdakı məsələlərin həllinə nail olmaqdır:

- Əqli əməyin təbliği və vətəndaşların dünya kitabxanasına dəvət;
- Bilik iqtisadiyyatı yönümlü kadrların hazırlanması üçün zəmin yaratmaq;
- İKT yönümlü kadrların hazırlanmasını stimullaşdırmaqla çəkisini artırmaq;

⁵ www.mincom.com.az

- E-hökumətin tətbiqi və inkişaf etdirilməsi;
- Təhsil sisteminin yeni elektron əsaslara keçdiyini dəstəkləmək;
- İntellektual mülkiyyətin qorunmasını təmin etmək;
- Kompüter vərdişlərinin geniş yayılmasını təmin etmək;
- Aztəminatlı sosial qrupların və vətəndaşların İKT biliyinin artırılması;
- Əhalinin kompüterlərlə daha geniş təminatına şərait yaratmaq;
- Adam başına düşən kompüter sayının dünyanın orta göstəricilərinə çatdırmaq.

İlkin olaraq 2009-cu ilin aprelində başlayan və nə dörd ay müddəti əhatə edən pilot layihə həyata keçirilmişdir. Bu müddətdə layihə çərçivəsində yalnız orta məktəb müəllimləri kompüterlər əldə etmişlər. Həmin ilin 18 noyabrından etibarən “Xalq Kompüter” layihəsinin növbəti mərhələsinə start verilib. Bu mərhələ də orta məktəb müəllimlərinə aid edilmişdir. 2010-cu il tarixindən isə “Xalq Kompüter” layihəsinin növbəti mərhələsinə start verilib. Bu mərhələ də orta məktəb müəllimlərinə aid edilmişdir. 2010-cu il tarixindən isə “Xalq Kompüter” layihəsinin ikinci mərhələsinə start verilmişdir. İmzalanmış razılaşmanın şərtlərinə əsasən, “Xalq Kompüter” layihəsi çərçivəsində müəllimlərdən başqa orta məktəb şagirdləri və ali təhsil müəssisələrinin müəllim və tələbələri də kompüter və lisenziyalı proqram təminatını almaq imkanı əldə etmişlər.

Azərbaycan Respublikasında kosmik sənayenin yaradılması və inkişafı üzrə

-Dövlət Proqramının⁶ məqsədi respublikada kosmik sənayenin yaradılması və inkişaf etdirilməsi, dövlət və qeyri dövlət strukturlarının peyk rabitəsinə olan tələbatının ödənilməsi, regionlarda əhalinin kütləvi informasiya vasitələrinə artan tələbatının təmin edilməsi, ölkənin beynəlxalq rabitə kanallarının artırılması və kosmik fəzadan səmərəli istifadə etməklə iqtisadi, sosial, elmi, mədəni, təhlükəsizlik və s. sahələrin inkişaf etdirilməsidir. Bu sənaye sahəsində beynəlxalq əməkdaşlığın genişləndirilməsi, respublikanın kosmik sənaye potensialının möhkəmləndirilməsi, kosmik sənaye texnikasının inkişafı, yeni rabitə xidmətlərinin təşkili, teleradio

⁶ www.mincom.com.az

yayımı, yerin məsafədən zondlanması, hidrometrologiya, ekoloji monitorinq, fəvqəladə hallara nəzarət, kosmik tədqiqatlar, axtarış və xilasetmə üzrə proqramlar və s. bu sahənin inkişafına geniş perspektivlər yaradacaqdır.

İKT sektorunun çox böyük inkişafı peyk şəbəkələrinin rəqabət qabiliyyətinin artırılması istiqamətində əməli tədbirlərin görülməsini tələb edir. Bununla bağlı kosmik sənaye komplekslərinin perspektiv inkişafı üçün aşağıda qeyd edilənlər aktual hesab olunur:

- peyk rabitə və yayım xidmətlərinin çoxzolaqlı olması və geniş əhali kütləsi üçün nəzərdə tutulması;

- orbitə çıxarılan peyklərin kommersiya effektivliyinin artırılması, yeni abonentlərin cəlb edilməsi;

- peyklər vasitəsilə təqdim olunan xidmətlərin qiymətlərinin geniş əhali kütləsi üçün əlverişli olması;

- peyklər vasitəsilə göstərilən xidmətlərin infrastrukturunun təkmilləşdirilməsi;

- peyk sistemlərinin yerüstü yayım xidmətləri ilə inteqrasiyasının genişləndirilməsi.

Dövlət Proqramında aşağıdakı əsas strateji məqsədlər nəzərdə tutulur:

- gələcək inkişaf üçün yeni potensialın yaradılması;

- ölkədə informasiya təhlükəsizliyinin təmin olunması və gücləndirilməsi;

- dünya informasiya məkanına inteqrasiyanın genişləndirilməsi;

- dövlət və qeyri dövlət orqanlarının, hüquqi və fiziki şəxslərin peyk şəbəkələrinə qoşulma imkanlarının artırılması;

- peyk sistemlərinin idarə edilməsinin və istismarının eyni zamanda kosmik sənayenin yaradılması və inkişaf üzrə normativ hüquqi bazanın

- kosmik sənaye sahəsinə yeni investisiyaların cəlb edilməsinə şəraitin yaradılması;

- respublikanın bütün ərazisinin peyk rabitəsi, radio və televiziya yayımları ilə təmin edilməsi;

- dövlət güc strukturlarının xüsusi rabitəyə olan tələbatının ödənilməsi;
- respublika ərazisində ətraf mühitin monitorinqi və texnogen mənşəli fəvqalədə halların proqnozlaşdırılması və tədqiqi üzrə araşdırılmaların aparılması,dənizdə və quruda neft itkilərinin miqyasının qiymətləndirilməsi;
- ölkənin beynəlxalq kosmik proqramlarda iştirakına şəraitin yaradılması;
- kosmik sənayenin inkişafının sürətləndirilməsi, yerli istehsalın stimullaşdırılması və onun rəqabət qabiliyyətli ixrac potensialının dəstəklənməsi;
- kosmik sənaye və peyk sistemləri sahəsində yüksək səviyyəli kadrların hazırlanması;
- ölkə üçün strateji əhəmiyyətli infrastruktur obyektlərin təhlükəsizliyinin təmin edilməsi məqsədi ilə monitorinqin aparılması;
- kosmik sənayenin yaradılması və inkişaf etdirilməsi.

1.2 İKT sosial – iqtisadi inkişafın vasitəsi kimi

İKT - bu, sadəcə, alətdir. Analoji olaraq digər istənilən vasitələrə, onlar konkret vəzifələrin həlli üçün gəlmək və ya gəlməmək olar. Məsələn, çəkic, mısır çalmaq üçün ideal olduğu üçün bu lampaların dəyişdirilməsi zamanı, daha faydalıdır. Eynilə bu şəkildə mücərrəd sosial-iqtisadi inkişaf məqsədlərinin həyata keçirilməsi üçün bu və ya digər texnologiyanın dəyərini qiymətləndirmək ondan asılıdır ki, bu texnologiya konkret layihənin həyata keçirilməsi üçün məqbuldur, yoxsa bu layihə onun iştirakçıları üçün səmərəli stimullar təmin edir və ya bu texnologiyanın iştirakçıları səmərəli istifadə etmək üçün lazımı ixtisasa malikdirlər. Lakin, digər tərəfdən, İKT - bu alətləri, onlar oxşamırsınız, əvvəl mövcud olanlardan başqa heç nəyə. İKT-nin insan fəaliyyətinin çox müxtəlif növləri üçün tətbiq edilə bilər, buna görə də onlar demək olar ki, cəmiyyətin və iqtisadiyyatın hər bir sektorunu dəyişdirir. İnnovasiya elektron sahədə cəmiyyətin həyatında və vətəndaşların iştirakı iqtisadi artımı stimullaşdırmaq, onların biliklərinin genişləndirilməsi və qida, insanların sağlamlığının yaxşılaşdırılması üçün yeni imkanlar yaradır.

İnformasiya-kommunikasiya texnologiyaları cəmiyyətin həyat şəklini və dünya iqtisadiyyatının artımına kömək edir. Ona görə də onların səmərəli istifadəsi bu gün dünyanın müxtəlif ölkələrinin rəhbərliyi qarşısında duran əsas vəzifələri sırasında durur

İKT inkişaf etməkdə olan ölkələr üçün həyati əhəmiyyət daşıyır. Bir çox hökumətlər sayılmışdır İKT, milli iqtisadiyyatın artımı tələsdirmək üçün kifayət qədər potensiala malikdir, sosial-iqtisadi inkişaf və fəaliyyət sahəsinin genişləndirilməsi və layihələrin effektivliyini artırır. Daha diqqətli baxışı zamanı əsas xüsusiyyətləri və digər İKT açılır, onlar da aşağıdakı layihələrin həyata keçirilməsi üçün onlara müstəsna əhəmiyyət verir:

- Bilik idarəsini müəyyən edən cəhət İKT biliklərinin toplanması, emalı, saxlanması və yayılması götürülməsi, insanlara kömək bilik etmək - bu, onların qabiliyyətidir. qlobal iqtisadiyyat şəraitində idarələrindən çox vacibdir, harada uğur

tez əldə olan bacarığından çox asılıdır və səmərəli istifadə bilikləri vermək, habelə əməliyyat və qənaətli şəkildə onların insanlara lazımdır.

- İKT-nin köməyi ilə dövlət təşkilatları və özəl şirkətlər inkişaf etməkdə olan ölkələrdə daha fəaliyyət göstərə bilər səmərəli və məhsuldar kiçik xərclər yanında. Səmərəliliyinin artması bu ölkənin müəssisələrin rəqabət qabiliyyətini artırır, eləcə də sosial-iqtisadi inkişaf layihələrinin gerçəkliyini təmin edərək onları daha gəlirli edir.

- İnsanlar daha geniş şəbəkələrə qoşulması üçün giriş açan, başqa insanlara və informasiya, İKT-dən istifadə edirlər. İnternet özündə ən mühüm qlobal İKT-şəbəkəsi öz növbəsində olan çoxlu fiziki şəbəkə (məsələn, ənənəvi telekommunikasiya şəbəkəsi, peyk və kabel şəbəkələri və s. p) əsasında işləyir. İKT-şəbəkəsinin - sosial-iqtisadi inkişafın ayrılmaz elementidir, çünki onlar həm inkişaf etməkdə olan ayrı-ayrı istifadəçilərə və şirkətlərə verə bilər, həm də inkişaf etmiş ölkələrdə faktiki olaraq eyni informasiyaya çıxış, ehtiyatlar, mexanizmlərə yayılması və potensial müştərilərə.

- Bir çox İKT şirkətləri (onların arasında Microsoft korporasiyası əhəmiyyətli rol oynayır) buna daha çox diqqət yetirirlər ki, onların məhsulları istifadədəsi sadə olub və vəzifələrin praktiki olaraq məhdudiyətsiz spektri üçün uyğunlaşdırılanlar ola bilərdi. Səy göstərir ki, İKT istifadəçilərinin daha çox доступ alır, hətta ən mürəkkəb texnologiyalar tətbiq etməyə, onlara öz vəzifələrinin həlli üçün asan olur. İnnovasiyaların sürətli inkişaf tempi İKT sahəsində ona gətirib çıxarır ki, bir neçə aylarla, hətta illərlə yox, həftələrlə zaman indi isə, bir qayda olaraq, icad və kommersiya tətbiqi arasında ölçülür. Beləliklə, İKT və inkişaf etməkdə olan ölkələrin inkişaf etmiş ölkələrdə istifadə olunan bir çox digər məhsul və xidmətlərin fərqli olaraq, problemlərin həlli üçün də çox vaxt eyni dərəcədə səmərəlidir.

- Bir çox hökumətlər sayılmışdır İKT, milli iqtisadiyyatın artımı tələsdirmək üçün kifayət qədər potensiala malikdir, sosial-iqtisadi inkişaf və fəaliyyət sahəsinin genişləndirilməsi və layihələrin effektivliyini artırır..

İqtisadiyyatın qabiliyyəti güclü meyar onun rifahını, öz effektivliyini artırmağa xidmət edir. Əmək məhsuldarlığının artımı şirkətlərə öz əməkdaşlarının əmək haqlarını qaldırmağa imkan verir. Qiymətlərin və gəlirlərin (və əksinə, maaşların artması yalnız qiymətlərin artırılması, maliyyə və real iqtisadi artımı istehlakçıların alıcılıq qabiliyyətinin, ümumi artımın vermir) artımı real, qeyri-inflyasiya inkişaf yaradırlar. Beləliklə, ən düzgün yol iqtisadiyyatın sabit artımına sərmayə qoyuluşunda aktivləri, onun səmərəliliyini artırmaqdan ibarətdir.

Baxmayaraq ki, qarşılıqlı İKT və əmək məhsuldarlığının iqtisadçıların çoxdan müzakirələr mövzudur, daha çox məlumatların sübut edən yaranır ki, investisiyalar - xüsusilə İKT sahəsində fundamental təşkilati dəyişiklikləri ilə bir yerdə isə məhsuldarlığı xeyli müsbət təsir göstərə bilər.

Ola bilsin ki, ən sanballı nümunələri istifadə potensialının genişləndirilməsinə yönəlmiş sosial inteqrasiya və həmrəyliyin, yəni cəmiyyətin həyatında iştirak etmək üçün daha çox imkan verən layihələrin, vətəndaş qrupları məğmun edilmiş layihələrin reallaşdırılması zamanı İKT sosial-iqtisadi inkişafının sürətləndirilməsi üçün olmuşdur. Aydın ki, ənənəvi olaraq vətəndaşların aztəminatlı təbəqələri qarşısında duran bir çox problemləri, onların imkanlarının məhdudluğu olan biliklərə və informasiya qismən doğurlar. İKT bu problemin aradan qaldırılmasında kömək edə bilər, asanlaşdıraraq və ucuzlaşdıraraq, məlumatların toplanması və təhlili, onun yayılması, eləcə də bu kateqoriyadan olan insanların ehtiyacları vardır.

İKT-nin sosial inkişafın katalizatoru kimi nəhəng potensiala malikdir. Universal, çevik təbiət İKT isə o deməkdir ki, onlar inkişaf demək olar ki, istənilən vəzifələri həll etmək üçün istifadə edilə bilər, lakin onlar bir sıra sahələrdə artıq öz səmərəliliyini sübut etmişdir.

- Bütün inkişaf edən ölkələrdə İKT-nin tibb xidmətlərinin göstərilməsi üçün geniş istifadə olunur, haradakı, xüsusilə ucqar bölgələrdə xəstələrə böyük mütəxəssis çatışmazlığıdır, orada müasir texnologiyaların tətbiqi çox vacibdir, aşağıdakı misallar gətirmək olar:

- 1) Həkimlər və pasientlər arasında, diaqnozların qoyulması və hətta ucqar məsləhətləşmələr üçün müalicə;
- 2) Tədqiqat məqsədi ilə kimi, həm də diaqnostika məqsədilə məlumat toplamaq üçün;
- 3) Planetin müxtəlif yerlərində həkim və həkimlərlə-tədqiqatçıları arasında əməkdaşlıq üçün "real vaxt rejimində";
- 4) Bu epidemiya ölkələrin və təşkilatların, habelə ümumi optimallaşdırılması və keyfiyyətinin yaxşılaşdırılması üçün tibb xidmətlərinin sürətinin artırılması üçün çevik və səmərəli.

İKT həmçinin ucqar kənd rayonlarında səhiyyə xidmətlərinin göstərilməsi üçün istifadə olunur tibbi xidmətin daha ənənəvi növlərinin çatışmazlığı mövcuddur. Bundan başqa, qabaqcıl texnologiyalar vərəm, malyariya və digər xəstəliklərə qarşı mübarizə proqramlarında mühüm rol oynayır.

- İKT özü o mühüm qarşılıqlı, müəllimlə şagird arasında yaranan münasibətləri əvəz etmir, onlar da fərdi təlim sıxışdırıb çıxara bilmirlər. Ona görə də İKT bütün tamamlayan ənənəvi proqram və tədris metodları və informasiya texnologiyaları sahəsində ixtisaslarının artırılması üçün yeni imkanlar açan, vasitə kimi geniş istifadə olunur.

- Müasir texnologiyalar mövcud təhlükələri qiymətləndirmək dövlət liderlərinə kömək edir və beləkənd strategiyasını təmin edə biləcək daha qayğıkeş münasibət, təbii ehtiyatlar yaratmaqdır.

Dövlət orqanları və bütün başqa təşkilatları, hamı kimi öz fəaliyyətinin təkmilləşdirilməsi və səmərəliliyinin artırılması üçün İKT-dən geniş istifadə imkanları vardır. Məsələn, bir çox hakimiyyət orqanları həm inkişaf etmiş, həm də inkişaf

etməkdə olan ölkələrdə elektron formata və yazıların kağız sənədlərin tərcüməsi üzərində çalışır və hətta belə sənədlər toplusunu yaymağa başlayırlar ki, müxtəlif idarələr tərəfindən istifadə edə bilsinlər. Bu səylər dövlət orqanlarının hərəkətlərinin operativliyini artırır və İnternet şəbəkəsi üzrə informasiya və xidmətlər, dövlət sənədlərinə olan vətəndaşların istifadəni asanlaşdırır.

Bu, qlobal iqtisadiyyat, artan inteqrasiya şəraitində inkişaf etməkdə olan ölkələrdə iqtisadi fəaliyyət prosesində iştirak edən bütün şirkətlər, o cümlədən, öyrənməlisiniz, biznesdə uğur qazanmaq üçün səmərəli istifadə etmək və məlumatlandırır.

Görünür ki, məhz İKT-nin tətbiqində sosial-iqtisadi inkişafı üçün böyük potensial var. Məhz bu səbəbdən bir çox hökumət ölkənin iqtisadi artımı sürətləndirmək çox çalışırlar, milli İT-mütəxəssislərinin yaranmasına kömək edir. Bu da təəccüblü deyil, çünki İT-bazarının sürətli artımı son illər milyonlarla yeni iş yeri yaradıb və milyardlarla əlavə vergi daxilolmaları var. Bu artım dünyanın demək olar ki, hər bir bölgə üçün keçərlidir. Bir çox inkişaf etməkdə olan ölkələr üçün texnologiyaların ötürülməsi tələbatını ödəmək, İKT üzrə yerli bazarda və məhsulu daha da artım ilkin və təkrar sahələrdə (məsələn, marketinq və maliyyə xidmətləri), o cümlədən birbaşa xarici investisiyaların cəlb edilməsi, bazasının yaradılması da sosial-iqtisadi inkişaf məqsədlərinə daxil olmaq səmərəli vasitə kimi baxırlar.

Yaxın zamanda baş vermiş azalma korporativ xərclərinin informasiya texnologiyaları göstərdi ki, İT-bazarının artım potensialı kimi, iqtisadiyyatın istənilən digər sektorunun, şübhəsiz ki, artımı məhduddur. Elə buna görə idi, görünür, yaxın gələcəkdə İKT bütün iqtisadi fəaliyyəti əhəmiyyətli payını təşkil edəcək və ya heç olmasa əksər inkişaf etməkdə olan ölkələrin payı artacaq. Bununla belə, aydındır ki, bir çox ölkələr kimi xidmət üçün istifadəçilərin artan iqtisadiyyata malik ölkə daxilində milli İKT şirkətləri yaradır, Doğrudan da, International Data Corporation

(IDC)⁷ analitik şirkəti beynəlxalq saytı burda verdiyi son məlumatlar göstərir ki, ötən illər ərzində dünyanın əsas inkişaf etməkdə olan ölkələr qrupu bir sıra bölgələrdə İT-mütəxəssislərinin əhəmiyyətli artım müşahidə olunub.

1995-ci ildən 2001-ci ilə qədər dövrdə Hindistanda İT şirkətlərinin sayının 10%-dən çoxu illik artımı, 13%-dən çoxu ştatlarında informasiya texnologiyaları sahəsinin inkişafında müşahidə olunub. 2001-ci ildə Hindistan İT-sektorda ərzində təxminən 15 min şirkət var idi ki, təxminən 550 min adam işləyirdi. Həmin dövr ərzində İndoneziyada İT şirkətlərinin sayı 14% -dən çox hər il artırdı, İT-sektorda sahəsində çalışanların sayı isə təxminən 20% -. 2001-ci ildə.İndoneziya İT-sektor olan 3 mindən çox şirkət çalışırdı ki, 55 min nəfərdən çox idi.⁸

1995-ci ildən 2001-ci ilə qədər dövrdə Meksikada İT şirkətlərinin sayının illik artımı təxminən 10#процентный baş sayının illik artımı, təxminən 22% ştatlarında informasiya texnologiyaları sahəsinin inkişafında.. Meksika İT-sektor 9,8 min şirkət çalışırdı ki, 370 min nəfərdən çox şəxs daxil olub. İT ŞİRKƏTLƏRİNİN sayı həmin самыпериод ərzində Venesuelada 6% -dən artıq hər il artırdı, İT-sektorda sahəsində çalışanların sayı isə - 12% -dən çox. 2001-ci ildə. Venesuela İT-sektor 2,7 mindən çox şirkət çalışırdı ki, təxminən 91,5 min nəfəri əhatə edib⁹.

Ənənəvi olaraq, vətəndaşların aztəminatlı birlikləri qarşısında duran bir çox problemləri, onların imkanlarının məhdudluğu olan biliklərə və informasiya qismən doğurlar.İKT bu problemin aradan qaldırılmasında kömək edə bilər, asanlaşdıraraq və ucuzlaşdıraraq məlumatların toplanması və təhlili onun yayılması, eləcə də bu kateqoriyadan olan insanların ehtiyacları vardır.

Mərkəzi və Şərqi Avropa.1995-ci ildən 2001-ci ilə qədər dövrdə Polşada sayının illik artımı çox 11% İT şirkətləri var idi və ştatlarda informasiya texnologiyaları sahəsinin inkişafında 13% illik sayının artması müşahidə olunurdu.

⁷ <http://www.microsoft.com/rus/government/newsletters/idc/default.aspx>

<http://www.microsoft.com/rus/government/newsletters/idc2004/default.aspx>

⁸ <https://www.woccu.org/pdf/annrpt03.pdf>

⁹ <http://www.ciol.com/content/news/2004/104012203.asp>

2001-ci ildə. Polşa İT-sektor olan şirkətlərin təxminən 8,5 min nəfər çalışırdı, onların 177 min nəfər idi. Sloveniya İT ŞİRKƏTLƏRİNİN sayı həmin müddətdə 5% -dən artıq hər il artırdı, İT-sektorda sahəsində çalışanların sayı isə təxminən 8% -. 2001-ci ildə.Sloveniya İT-sektor 850-dən çox şirkət çalışırdı ki, daha 15 min nəfər təşkil etmişdir.¹⁰

Ən böyük uduş faizi İT-mütəxəssislərinin qlobal artımın inkişaf etməkdə olan ölkələri alıb. Bu fikir ayrılıqları xeyli dərəcədə müxtəlif sektorlarının hər biri öz nadir xüsusiyyətləri var, İT-mütəxəssislərinin müxtəlifliyini əks etdirir..

İKT idarəsi vətəndaşları üçün proseslərin açıqlığı və şəffaflığı artırır bilər.Bundan başqa, İKT nəzarəti mühüm funksiyaları yerinə yetirilməsini təmin edə bilər, vətəndaşlara daha dəqiq aydınlaşdırmaq imkanı verərək, vergi ödəyicilərinin pulu kimi istifadə olunur.

Avadanlıq İKT-üzrə maddi əsasını özündə əks etdirir. Son illərdə kompüter qurğularının sayının sürətli artıma baxmayaraq İT-mütəxəssislərinin birləşməsi baş verib və bu proses, çox güman ki, bundan sonra da davam edəcəkdir. İstehsalçı şirkətlərin avadanlıq, bir qayda olaraq, əhəmiyyətli əmlak aktivlərinin və, müvafiq olaraq, özlərinin istehsal prosesi tələb edirlər, onlara avans investisiyaları böyük vaxt tələb olunur.Nəticədə başlayan şirkətlər çətin vəziyyətə düşürlər ki, onlar daha iri tanınmış rəqibləri ilə rəqabət aparmaq düşür.Bundan başqa, bu gün başqa, yeni biznes bazarında qiymətlər başqa nəyinsə mövcud yanında kütləvi standartlaşdırma komponenti meyilləri ayrılmaq demək olar ki, burda mümkün deyil.Hazırda avadanlıqların böyük hissəsi bir neçə asiya ölkələrində çox güclü rəqiblərindən sahibdirlər ki, əmək haqqının aşağı olması və ciddi istehsal hesabına istehsal olunur.

Proqram təminatı kompüter qurğuları istifadə konkret vəzifələrin yerinə yetirilməsi üçün insanlara kömək edir. İstehsal sahəsi ilə olduqca zəngindir və sözün əsl mənasında olan məhsulların geniş spektrini təklif edən minlərlə müxtəlif şirkətdən ibarətdir. Hazırlanması fərqli olaraq avadanlığın sahə üzrə ixtisaslaşmış daha

¹⁰ [Http://www.worldbank.org/wbi/governance/pdf/11iacccampimgav.pdf](http://www.worldbank.org/wbi/governance/pdf/11iacccampimgav.pdf)

məqsədli, və həm də ki, bu sahənin şaxələndirilməsində əhəmiyyətli olur. Qanunlar işlənilib hazırlanması bir qayda olaraq qeyri-maddi təbiətin görə, əqli mülkiyyət haqqında olan icazəsiz köçürmə, öz məhsullarının qorunması üçün lazımdır.

İnandırıcı deyil ki, ayrıca inkişaf edən ölkə İT-mütəxəssislərinin bütün sektorlarında kamilliyə çata bilər.

Tədarükçülər İT-xidmətlərin təşkilatlara kömək mövcud İKT-sisteminin səmərəli istifadəsini tələb edir. Bu gün İT-xidmətlər sahəsi bir neçə iri korporasiyaları minlərlə daha xırda şirkətlərin heyətinə daxildir. Həm də tədarükçülər İT-xidmətlər sahəsində avadanlıqların, kiçik mənfəət norması ilə tez-tez işləyirlər. Bu zaman dünya kurslarının dəyişməsi əməyin dəyərinin valyuta mübadiləsi və xidmətlərin ixrac fəaliyyəti ilə məşğul olan, o provayderlərin rəqabət qabiliyyətinə ciddi təsir göstərə bilər. Bundan başqa, xırda şirkətlər iri transmilli şirkətləri ilə uğurlu rəqabət üçün çox zəruri olan istehsal miqyaslı qənaət əldə etmək imkanından məhrum ola bilərlər.

Bir çox ölkələr istehsal proqram təminatı və İT-xidmətlərin göstərilməsi birləşdirən qarışıq sahə inkişafıdır. Belə modelin yaranması xeyli dərəcədə bununla izah olunur ki, təchizatçıların çoxu İT-xidmətlərin də hazırlanır və lisenziyalaşdırır. Belə şirkətlər daha yüksək mənfəət norması ilə adətən fəaliyyət göstərir və onların əmək haqqının ödənilməsində nisbətən az dərəcədə təsir göstərir. İT-xidmətlərin "xalis" tədarükçüləri, bu miqyasda istehsal və ya dəyişiklikdə qənaət edirlər.

Rəqabət üstünlüklərini almaq üçün yalnız yerli şəraitdən asılı olaraq ayrı-ayrı inkişaf etməkdə olan ölkələrə İT-sahə birində öz güclü tərəflərini və resurslardan istifadə etmək daha sərfəlidir. Ona görə də dövlət xadimlərinə, xüsusiyyətləri ilə hər İKT sektorunun inkişafına cavabdeh milli İT-mütəxəssislərinin, ölkənin mövcud resurslardan mümkün rəqabət üstünlüklərini və digər mənbələri diqqətlə müqayisə etmək lazımdır. Bu, hansı sahələrdə müəyyən etməyə kömək edəcək, əgər belələri vardır, potensial İT-mütəxəssislərinin uzunmüddətli artımı gözlənilir.

Görünür ki, məhz İKT-nin tətbiqində sosial-iqtisadi inkişafı üçün böyük potensial var. Məhz bu səbəbdən bir çox hökumət ölkənin iqtisadi artımı sürətləndirmək çox çalışırlar, milli İT-mütəxəssislərinin yaranmasına kömək edir.

İKT istifadəsi üçün əsaslanan konkret ölkənin hüquqi və normativ sistemi və onların tətbiqi İKT sahəsinə investisiya qoyuluşuna böyük təsir göstərə bilər. Hüquqi normalar özəl sektorun fəaliyyəti üçün stimullaşdırıcı və qoruyucu faktorların mürəkkəb şəbəkəsi yaradır. Onlardan bəziləri istəyi və qabiliyyəti cəmiyyət üçün istifadə etmək və inkişaf etdirmək, İKT-nin təsir göstərə bilər. Orada lazımi ixtisas almaq imkanlarını da daxil etməklə, hakimiyyət orqanları səmərəli istifadə olunması üçün sosial-iqtisadi inkişaf məqsədlərinə nail olmaq üçün böyük uğurlar əldə edilib və artım İT-mütəxəssislərinin İKT imkanlarının reallaşdırılmasında müasir texnologiyaların alınması və işlənməsi üçün təsirli stimül olan insanlara ölkə hüquqi baza təklif edir.

Hazırda dünyada bir sıra qanun və qaydalar mövcuddur kimi, həm də onların tətbiqi üçün İKT sərmayə yatırmaq üçün stimullar bütün spektrini təsir edə biləcək. Lakin əksər ölkələrdə daha vacib qanunları və normaları aşağıdakı sahələrdə sayılır:

- 1) İKT sahəsində bilavasitə təsir edən innovasiyalar və investisiyalar; İKT-dən səmərəli istifadə olunur
- 2) insanların qabiliyyətini inkişaf etdirən; Sahibkarlıq və HİP təsir edən normalar
- 3) Onlara təsir edən telekommunikasiya infrastrukturunu istifadə olunur
- 4) Aşağıdakı qisimlərdə növbə ilə baxılır

İKT tətbiqi üçün əsaslanan sosial-iqtisadi inkişaf, dayanıqlı, uzunmüddətli perspektivdə yalnız o halda ola bilər, əgər insanlarda stimül alınması və istifadəsi üçün İKT var, öz həyatının yaxşılaşdırılması məqsədilə İKT-nin istifadə imkanlarının geniş olduğunu da daxil etməklə. İntestisiyalar İKT sahəsində özəl sektor tərəfindən belə bir mühitdə daha ağlabatan, mülkiyyət (o cümlədən qeyri-maddi mülkiyyət hüququnun) hüquqlarının real qorunmasını təmin edən, rəqabəti və ticarəti təşviq edir, istehlakçıların qoruyur və sərmayə qoymağa vəsait yeni innovativ məhsul və

xidmətlərin işlənməsi şirkətlərin marağını artırır. Bu sistemin əsas prinsipləri aşağıda təqdim edilir.

Qanunlar əqli mülkiyyət barədə İKT sahəsində innovasiyalar üçün lazımi stimullar yaradır, çünki hər bir ixtiraçı fəaliyyətini mühafizə edir - bu, tədqiqat təşkilatı ayrıca fərd və ya kommersiya təşkilatı olur. Etibarlı qanunlar bu sahədə digər şəxslərə lisenziya verilməsi vasitəsilə, ya da onun bilavasitə tətbiqi yolu ilə bazarda bir fayda öz yenilikləri ixtiraçılara almağa imkan verir. Əqli mülkiyyət üçün İKT xüsusi önəm daşıyır ilə xarakterizə olunan sürətlə innovasiya və yüksək səviyyədə investisiyaların elmi tədqiqi və işlənməsi (НИР). Qanunlar əqli mülkiyyət barədə öz sərmayələrini ödəmək şirkətlərə yardım edir, məhsulların təkmilləşdirilməsi üzrə işlərin aparılması üçün yeni tədqiqatlar və novatorluq технологий.это yaradacaq vəsaitin alınmasını təmin edir. Əqli mülkiyyət sahəsində səmərəli qanun tətbiqi və işlək qanunların olması az olmayan inkişaf etməkdə olan ölkələrdə innovasiyaların inkişafı üçün də vacibdir. Müəllif hüquqlarının qorunması ixtiraçılara və sahibkarlara qarşı qeyri-qanuni surətçıxarma onların yeniliklərə imkan verir, beləliklə hansısa üçüncü şəxslərin imkanlarından pulsuz istifadə onların investisiya НИР edir. Əqli mülkiyyətin səmərəli mühafizəsi də birbaşa xarici investisiya və texnologiyaların verilməsini stimullaşdırır, xarici şirkətlərə verərək əmin ki, onların qoyuluşu ilə bağlı risklər hədsiz yamsılamaqla və ya məcburi lisenziyalaşdırılması tətbiq olunmayacaq.

İKT istifadəsi əsaslanaraq, sosial-iqtisadi inkişafın stimullaşdırılması və innovasiyaların təşviqi məqsədi ilə rəhbər xadimləri, aşağıdakı addımları atmalıdır:

- Əqli mülkiyyət haqqında yazılmamış qanunu həyata keçirmək;
- İKT üçün səmərəli patent müdafiəsini təmin etmək.

Konkret ölkənin hüquqi və normativ sistemi və onların tətbiqi İKT sahəsinə investisiya qoyuluşuna böyük təsir göstərə bilər. Hüquqi qaydalar özəl sektorun fəaliyyəti üçün stimullaşdırıcı və qoruyucu faktorların mürəkkəb şəbəkəsi yaradır.

Təsirli qaydaları, şübhəsiz, əqli mülkiyyət sahəsində İT-yeniliklər fəallaşdırır və xarici İT-sərmayələrin stimullaşdırır. Lakin dəqiq və şəffaf normaları və maddi

əmlakın verilməsi qaydasını tənzimləyən mülkiyyət, ölkənin sosial-iqtisadi inkişaf perspektivlərini də xeyli təsir göstərə bilər. Ev və torpaq - bu, bir çox vətəndaşların aztəminatlı qruplarının üçün ən dəyərli maliyyə aktividir. Verilməsi, insanlara daha geniş maliyyə mühitinin formalaşdırılması üçün qəti hüquqi mülkiyyət hüququnun belə əmlak almaq imkanları və özüylə möhkəmlətmək üçün əlverişli kommersiya və iqtisadi inkişaf vacib şərtidir, özəl sektor, nə qədər iqtisadi artım üçün zəruri olan resurslar yatırmağa olmayacaq ki, mülkiyyət məsələləri ilə bağlı qaydaları, aydın olmayacaq, etibarlı və ardıcıl surətdə tətbiq olmasa, doğrudan da, dəqiq təsvir və tətbiq edilən qaydalar mülkiyyət kimi bu və ya digər bazar iqtisadiyyatında bir çox əhəmiyyətli iştirakı üçün zəruri ilkin şərti nəzərdən keçirilir. Olmaması belə qaydalar isə xarici investisiyalar əngəlləyən mühüm amil ola bilər. Hökumətin mülkiyyət hüquqlarını qoruyan hüquqi bazası aşağıdakılar inkişaf etdirə bilər,:

- Mülkiyyətə sahiblik ilə bağlı dəqiq qaydalarını qəbul etmək;
- Mikromaliyyələşdirmə dəstəkləyən hüquqi və normativ mühiti yaratmaq

Elə ölkələr var ki, Özbəkistan - ölkə, demək olar ki, 26 mln. nəfər əhalisinin əksəriyyəti fərdi kreditlərə çıxışın olmadığı halda, qarşılıqlı kredit cəmiyyətinin əlverişli maliyyə xidmətləri təklif edən, yaratmağa imkan verən qanunlar bu yaxınlarda orada qəbul olunub. Artım tempinin xeyli artması nəticəsində əmanətlərin verilməsi və borcların səviyyəsinin baş verib.

Bəzi ölkələrdə idxal tariflərinin azalması İKT istehlakçılar üçün pərakəndə satış qiymətinin azalmasına gətirib çıxardı.

Müasir İT-bazarının global paylanması açıq və diskriminasiyasız ticarətin icbari olması nəzərdə tutulur. Proteksionist tədbirlər və digər bu kimi maneələri inkişaf etməkdə olan ölkələrdə İKT doğru ticarətdə istifadə xeyli saxlaya bilərlər. Ticarət əngəlləri də milli İKT-sənayesini uzunmüddətli mənfi təsir göstərir, çünki onlar səmərəsiz yerli biznesi süni şəkildə dəstəkləyir və yerli tərəfdaş axtarmaq transmillik korporasiyaların əzmini zəiflədir və ya birbaşa xarici investisiyalarla məşğulluq yaradır. Üstəlik, belə maneələr rəqabət təzyiqi azaldır, yeniliklər tətbiq

etmək və öz qiymətləri aşağı salmağa məcbur edən milli İKT şirkətləridir, bu isə o deməkdir ki, yerli istehlakçılar keyfiyyətlimallarını ən pis qiymətə ödəməyə məcburdurlar.

Dövlət satınalmaları qaydaları, yerli İKT-tədarükçülərə üstünlük verən, beynəlxalq ticarətdə də vəziyyəti formasını dəyişdirirlər. Bir çox ölkələrdə hakimiyyət orqanları İKT məhsul və xidmətlərinin ən böyük alıcıları var, ona görə də onların satınalmalarının həcmi bazara böyük təsir göstərə bilər. Dövlət təşkilatları, İKT qazanan belə neytral, ixrac edilməyən meyarlar əsasında ən yaxşı qiymətləri üzrə ən yaxşı məhsullar təklif etmək, qarşıya qoyulmuş məqsədlərə və ümumi məbləği ödəmək kimi, səmərəliliyi, qabiliyyəti olan satıcıların məcbur edir. Bu isə rəqabət bazarı daha geniş olan, tez-tez yayılır. Və əksinə, harada ki, dövlət qurumları ya milli mənsubiyyətindən məhsulun və ya təchizatçısı əsaslanaraq İKT alır, ya da, məhsuldarlığı (məsələn, modellər işlənib hazırlanması və ya proqram məhsullarının lisenziyalaşdırılması) ilə bağlı olmayan meyarları əsasında, Hakimiyyət orqanları açıq, rəqabətli siyasət həyata keçirməklə İKT məhsulları və xidmətləriticarətinə kömək edə bilər:

- İKT üçün bazar imkanlarının stimullaşdırılmasını təşkil etmək;
- Dövlət satınalmaları üçün rəqabət prinsiplərinin yayılmasını təmin etmək ;
- Beynəlxalq elektron kommersionun təşviqni reallaşdırmaq.

Əqli mülkiyyət sahəsində səmərəli qanun tətbiqini və işlək qanunların olması az olmayan inkişaf etməkdə olan ölkələrdə innovasiyaların inkişafı üçün də vacibdir. Müəllif hüquqlarının qorunması yerli ixtiraçılara və sahibkarlara qarşı qeyri-qanuni surətçixarma onların yeniliklərə imkan verir, amma effektiv əqli mülkiyyətin qorunması birbaşa xarici investisiya və texnologiyaların verilməsini stimullaşdırır

Qlobal İKT bazarı iştirakçıları üçün yeni imkanların kütləsi ilə, çox rəqabət və dəyişkən olmasıdır. Rəqabət və müxtəliflik İT-mütəxəssislərinin - bu iki əsas səbəbləri, onda niyə belə çox yeniliklər izah etməyə kömək edir, niyə yeni İKT-

şirkətlərinin sahibkarlara- yeni bazarların yaradılması və bu sahədə böyük uğurlara nail ola bilir və yeni biznes hazırlanmasına zəmin yaradır.

Alıcılar daha çox faydalı rəngarəng və rəqabətli bazar alır. Rəqabət deyil, qiymətləri endirir, həm də İKT üçün belə məhsul və xidmətlərin maksimum dərəcədə genişləndirə biləcək internetə İKT və asanlaşdırdıq onların istifadə edilməsi təchizatçıların edir. Orada, nə yeni texnologiyalar, hökumətlərinə, habelə zəmanət məqsədli, neytral münasibətdə texnologiyaları qanunları tətbiq etmək lazımdır ki, istehlakçılar onlarla rəqabət apara bilmirlər, heç risklərlə üzləşirlər ki, bu qanunlar İKT sahəsində innovasiya gizlətmədilər.

Elmi araşdırmaların dövlət tərəfindən maliyyələşdirilməsi iqtisadi inkişafda çox mühüm rol oynaya bilər, hərçənd bəzən bir çox rəhbərləri gözdən və bunu əldən verirlər. Bu maliyyə millətin intellektual həyatının yüksəlişi ilə yanaşı xarici investisiyaların cəlb edilməsi və enişə əsaslarının gələcək innovasiyalar və özəl sektorun kommersiya işləmələri üçün şərait yaradır. Tədqiqatların kommersiyalaşdırılması mövzusunda tədqiqat təşkilatları arasında informasiya mübadiləsinə stimullaşdırmaq və tədqiqat təşkilatı özünün də gəlirlərinin axını yarada bilər və bizneslə dövlət arasında qarşılıqlı maliyyə və innovasiya əməkdaşlıq yaradır. Lakin real kommersiyalaşdırılması mövzusunda tədqiqatlar əhəmiyyətli dərəcədə ondan asılıdır ki, bir təşkilat var, tədqiqatların aparılması üçün dövlət vəsaiti alan təsirli stimullar, ardınca möhkəmlətmək üçün onların üçüncü tərəflərə, o cümlədən kommersiya faydası almaq üçün gələcək araşdırmalar üçün hüquqi haqqı bu araşdırmaların nəticələri və lisenziyalaşdırmaq. Bunun üçün də tələb olunur ki, maliyyənin verilməsi şərtləri təmin özəl resursların cəlb olunması, onların kommersiyalaşdırılması üçün zəruri. Düzdür, bir çox inkişaf etməkdə olan ölkələr keçirilməsində dövlət araşdırmalar yalnız cüzi vəsait qoyurlar, hakimiyyət orqanları mümkün maksimal fayda belə qoyuluşu alınmasını təmin edə bilər, əgər aşağıdakılar icra olunarsa:

- Dövlət və özəl tədqiqatçılar arasında əməkdaşlığın təşviq olunsun;

- Yardım verilməsi və texnologiyaların kommersiyalaşdırılması həyata keçirilsin.

Ötən on illər ərzində internetin sürətli inkişafı, onlayn və ya saxlanılanlar o internetə qoşulmuş şəbəkələrdə ötürülən məlumatların daim sayının artmasıdır. Təəssüf ki, bu, çətinlik və ciddiliyi sayının kəskin artması kriminal kiberhücumların yönəldilən belə məlumatlar itirilib. Viruslar, soxulcanlar, troyan atlar, casus və digər təhlükəsizlik təhdidləri üzrə "фишинг" hücum metodları ilə fərqlənir, lakin onların hamısı elektron kommersiya və internetə də istifadəçilərin etimadı artırır və ya oğurluq etməklə onlayn məlumat ələ keçirilir. Onlayn təhlükəsizliyin artırılması, dövlətin İT-mütəxəssislərinin və istifadəçi tərəfindən birgə əlaqələndirilmiş cavab tələb edir.

Əgər onlayn təhlükəsizlik təhlükəsi açıq-aşkar qərəzli və ya cinayətkar hərəkətləri caniləri ilə bağlı, demək olar ki, həmişə onlayn məxfilik, onda lazımı həddə istifadə haqqında fərdi məlumatların daha geniş məsələ cəmiyyət qarşısında qoyur. Etimadın qorunması istifadəçilərin onlayn mühitə qarşı az olmayan və inkişaf etməkdə olan ölkələrdə vacibdir. Onlayn məxfilik və təhlükəsizlik təminatı ikili problemin həllinə çalışaraq, hakimiyyət orqanları aşağıdakı prinsiplərə riayət etməlidir:

- Özəl sektorun Onlayn məxfilik və təhlükəsizliyinin artırılmasına yönəlmiş səylərinə dəstək;

- İşdə qərəzli hərəkətlərini izləyən şəbəkədə sərt qanunlar qəbul etmək və həyata keçirmək;

- Qəbul olunmuş qanunlar innovasiyalara mane olmadılar və qanuni fəaliyyətini qadağan etmədilər.

Kommersiyalaşdırılması mövzusunda araşdırmalar və tədqiqat təşkilatları arasında informasiya mübadiləsini stimullaşdırmaq üzrə tədqiqat təşkilatı özünü gəlirlərinin axını yarada bilər və bizneslə dövlət arasında qarşılıqlı maliyyə və innovasiya əməkdaşlıq yaradaraq, bununla.

Sosial-iqtisadi inkişaf məqsədlərinə nail olmaq üçün daha çox əhəmiyyət kəsb edən texnoloji standartlardır. Belə standartların qəbul edilməsi geniş İT-məhsullara və xidmətlər funksional uyğunluq təmin edilməsinə kömək edə bilər, asanlaşdıraraq məlumat mübadiləsi və onların birgə istifadəsi. Funksional uyğunluq öz növbəsində İKT inkişaf etməkdə olan ölkələrdən olan istifadəçilər üçün qiymətləri aşağı sala bilər və əldə etməyə geniş imkan yaratmaqla, onlara rəqib olan məhsullar və xidmətlər bir neçə təchizatçı seçmək və düzəltmək onların vahid şəbəkədə birləşdirilir. Bundan başqa, funksional uyğunluq və ayrı-ayrı vətəndaşlar arasında sosial-iqtisadi inkişaf məsələləri ilə məşğul olan dövlət orqanları, təşkilatları, informasiya ötürülməsini asanlaşdırır.

İKT-sənayesi texnoloji standartların hazırlanmasında əsas hərəkətverici qüvvəsi də həmişə olmalıdır və hakimiyyət orqanları, burada da öz rolunu oynaya bilər. Qanunlar üçün texnoloji standartlar haqqında qərəzsiz şəkildə innovasiyalara mane olmadılar və ya qırmadığı rəqabət normaları tənzimləyən bu sahədə aşağıdakı prinsiplərinə uyğun olmalıdır:

-Konsensus əsasında könüllü standartların işlənməsi də daxil olmaqla, texniki funksional uyğunluq genişlənməsində aparıcı rol oynamaq imkanı İT-mütəxəssislərinin verilsin;

- Müxtəlif texnologiyaları və platformalardan istifadə etməklə həyata keçirilə biləcək funksional uyğunluq mexanizmləri dəstəkləməli; qəbul etməkdən çəkinmək normalarının işlənməsi modellərinə üstünlük biləcək konkret texnologiyalar və istifadə etmək və ya onları məcbur etdilər.

1.3 Elektron hökumət layihəsinin bəzi məsələləri

Hakimiyyət orqanları özəl sektor da dünyanın müxtəlif regionlarında İKT-nin istifadəsinə eyni səbəblərə görə edirlər ki, İstifadəçilərinin daha geniş tərkibdə, daha keyfiyyətli xidmətlərin göstərilməsi proseslərinin optimallaşdırılması və səmərəliliyin artırılması üçün lazımdır. Lakin İKT tətbiqi dövlət təşkilatları belə əlavə fayda daşıya bilər ki, dövlət vəzifəli şəxslərin idarəetmə və hesabatlılığın və şəffaflığın gücləndirilməsi vətəndaş iştirakının (dirgenişlənməsi prosesləri. Bundan əlavə, elektron hökumət layihələri, xüsusilə inkişaf etməkdə olan ölkələrdə mühüm "liderlik" rolunu oynaya bilər, konkret nümunəsi olmaqla yanaşı, İKT iqtisadiyyatının inkişafına və səmərəliliyinin artırılmasına kömək edə bilər. Elektron hökumət sahəsində tətbiq olunması, rəhbər xadimləri aşağıdakı prinsiplərə riayət etməlidir:

- Kommersiya məhsullarını reallaşdırmaq;
- Elektron hökumət sahəsində onların funksional imkanlarının və dəyərini əsaslanaraq qərarlar qəbul etmək.

İnsanlara sərmayə sosial-iqtisadi inkişafında əsaslı rol oynayır, ona görə də sərmayə informasiya texnologiyaları yalnız bilərlər və ya cüzi yoxsulluğun azaldılması cəmiyyətin aztəminatlı təbəqələrinin həyatını yaxşılaşdırmaq, əgər onlar həmin qrupların vətəndaşların İKT verir ki, onun imkanlarından istifadə bacarıqlarının genişləndirilməsi ilə müşayiət olunur deyil. Təhsil və ixtisaslarının artırılmasına yardım edən ayrı-ayrı insanlara, qruplara vətəndaşlarının qlobal informasiya iqtisadiyyatında uğur qazanmaq və hətta bütöv ölkələr bunlardır - informasiya texnologiyaları sahəsində iki mühüm elementi. Məhz buna görə də onlar sosial-iqtisadi inkişafı istənilən layihənin tərkib hissəsi ola bilər. Bu bölmədə bir sıra əsas prinsip və qaydaların köməyi ilə insan potensialının inkişafına təsir edən təhsildir.

İnformasiya texnologiyaları sahəsində iki mühüm elementi ayrı-ayrı insanlara, qruplara və hətta qlobal informasiya iqtisadiyyatında uğur qazanmaq bir çox ölkələrə yardım, təhsil və ixtisasartırmadır. Məhz buna görə də onlar sosial-iqtisadi inkişafı istənilən layihənin tərkib hissəsi ola bilər.

Savadlılıq və elektron təhsil imkanlarının genişləndirilməsi, cəmiyyətin aztəminatlı təbəqələrinə verilən vətəndaşların elektron inteqrasiya yolunda maneələrin aradan qaldırılması və iqtisadi potensialının artması üçün çox vacibdir. Belə ki, bəzi növ İKT (məsələn, telefonlar) biləcək səmərəli istifadə və ümumi elektron bilikləri olmadıqda da istifadə olunur. Lakin aydındır ki, elektron savad çox vacibdir istifadəçilər üçün tam həcmdə istifadə olan bütün İKT resurslarından istifadə etmək bacarığını formalaşdırmalıdır. Eyni zamanda burada İKT mühüm rol oynaya bilər, müəllimlərə tədris prosesinin imkanlarını genişləndirməyə kömək edir. Microsoft korporasiyası insan potensialının inkişafında təhsilin əhəmiyyətini dərk edir, habelə bu sahədə İKT verə biləcəyi töhfə inkişaf etməkdə olan ölkələrin konkret təhsil tələbatları istiqamətində bir sıra təşəbbüslər dəstəkləyir, eləcə də sosial-iqtisadi inkişaf məsələləri ilə məşğul olan bir çox hökumətləri və təşkilatları ilə əməkdaşlıq edir. İKT-nin rolu haqqında daha dolğun və Microsoft söyləri təhsildə bölməsində bu sahədə daha sonra məlumat veriləcəkdir "təcrübədə İKT: Microsoft korporasiyasının yanaşma sosial-iqtisadi inkişafı məsələləri gətirib".¹¹

İnkişaf etməkdə olan ölkə və bütün dünya ictimaiyyəti məşğul olan sosial-iqtisadi inkişaf məsələləri öz fəaliyyətinə görə layiq vətəndaş savadlılığının artırılmasına yönəlmiş ən yüksək tərifə, bu problemin həllində, həmçinin özəl sektorla əməkdaşlığa görə. Bununla belə bu sahədə bir sıra ardıcıl tədbirlər görülməsi tələb olunur:

- İcbari ibtidai təhsil;
- Ucuz qiymətə orta təhsil;
- Ali təhsil almaq imkanları.

Avropa birliyinə daxil olmağa çalışaraq, Bolqarıstan hökuməti 2005-ci ildə dövlət xidmətlərinin İnternet şəbəkəsi üzrə 20% verməyi qarşısına məqsəd qoymuşdur.¹² Bu gün ölkə vətəndaşları sosial təminatları haqqında və şirkətlərin

¹¹ http://www.unctad.org/en/docs/c3em18d3_en.pdf

¹² <http://www.microsoft.com/rus/government/newsletters/issue17>

qeydiyyatı barədə məlumatların vətəndaşlıq vəziyyəti aktlarının qeydiyyatı, məlumatların onlayn axtarış aparmaq imkanına malikdirlər.

Bu, dövlət orqanlarının işinin səmərəliliyinin artırılması və korrupsiyanın azaldılmasına kömək edib, bununla da yaxınlaşdıraraq Bolqarıstan üzvlüyə can atmışdır.

İnformasiya texnologiyaları sahəsində ixtisaslarının artırılması çox vacib məsələlərdəndir.

İxtisas İKT sahəsində çox əhəmiyyətli ayrı-ayrı vətəndaşlar və təşkilatlar üçün müasir texnologiyaların bütün potensialını tam şəkildə istifadə edə bilsinlər. Buna baxmayaraq bir çox inkişaf etməkdə olan ölkələrdə yalnız istifadəçilərin nisbətən kiçik hissəsi İKT-nin səmərəli tətbiqi üçün lazımı bacarıqlara malikdir. Daha az edənlərin sayı mühüm İT-xidmətlərin göstərilməsi və ya İT-məhsullara hazırlanması üçün bilik və bacarıqlarını müvafiq səviyyəsinə malikdir. İxtisaslı İKT-işçilərinin çatışmazlığı olur.

Həm də ki, təşkilatın yeni texnologiyalar könülsüz yatırır ki, İT-məhsullara və İT-xidmətlər ölkədə tələbatı azaldır və sahibkarlar üçün və milli İKT şirkətlərinin imkanlarını azaldır. Bu da ölkənin, özü də nəinki qlobal iqtisadiyyatın ən tez inkişaf edən sahələrindən biri də ikt sektorunda, həm də bir çox digər, daha əhəmiyyətli sektorlarda rəqabət qabiliyyətinə zərər vurur.

Bu problemləri həll etmək üçün qanunvericilərə və sosial-iqtisadi inkişaf məsələləri ilə məşğul olan təşkilatlara, həmçinin İT-mütəxəssislərinin nümayəndələrinə aşağıdakı təşəbbüslər üzərində birgə işdə iştirak etmək lazımdır:

- Bütün səviyyələrdə İKT sahəsində işləmək üçün stimül verəntəhsil almaq və praktiki təlim keçmək;
- İxtisaslaşdırılmış təlim proqramları təşkil etmək üçün informasiya texnologiyaları mütəxəssisləri hazırlayan və sertifikatlaşdırılması ilə;
- İKT istifadəsi daxil olmaqla, biznes sahəsində təhsil və praktiki təlimlər təkmilləşdirmək.

İxtisaslı İKT-işçilərinin çatışmazlığı ona gətirib çıxarır ki, təşkilatın yeni texnologiyalar könülsüz yatırır ki, İT-məhsullara və İT-xidmətlər ölkədə tələbatı azaldır və sahibkarlar üçün və milli İKT şirkətlərinin imkanlarını azaldır. Bu da qlobal iqtisadiyyatın ən tez inkişaf edən sahələrindən biri də İKT sahəsində deyil, həm də bir çox digər, daha ənənəvi sektorlarda, - ölkənin rəqabət qabiliyyətinə zərər vurur.

Artıq qeyd olunduğu kimi, normaları dövlət tərəfindən müəyyən edilmiş sosial-iqtisadi inkişaf üçün İKT-nin istifadə olunmasına həlledici təsir göstərə bilər. Bununla yanaşı özəl sektor da yəqin ki, innovasiyalar sahəsində investisiyaların, müasir texnologiyaların tətbiqi və İKT sahəsində lider olmaq həmişə olacaq. Hakimiyyət orqanları onun üstünlüklərindən istifadə edə bilər, kapitala çıxışını yaxşılaşdırmaqla, biz sisteminin şəffaflığının və hesabatlılığının investisiya, asanlaşdıraraq internetə yerli və dünya bazarlarına və İKT sahəsinə sərmayə stimullaşdırmaqla, elmi araşdırmalar və işlənmə vacibdir.

Özəl sektor isə, yəqin ki, investisiyaların və müasir texnologiyaların tətbiqi İKT.lideri və innovasiyalar sahəsində həmişə lider olacaq. Hakimiyyət orqanları onun üstünlüklərdən istifadə edə bilərlər, kapitala çıxışını yaxşılaşdırmaqla, biz sisteminin şəffaflığının və hesabatlılığının investisiya, asanlaşdıraraq internetə yerli və dünya bazarlarına və İKT sahəsinə sərmayə stimullaşdırmaqla, elmi araşdırmalar və işlənməsi lazımdır.

İKT-dən istifadəni başqa arasında sosial-iqtisadi inkişafı məqsədlə kapitala geniş giriş olmasını tələb edir. Bütün üstünlüklərdən istifadə etmək üçün İKT və təhrik milli İT-mütəxəssislərinin artım, inkişaf etməkdə olan ölkələr üçün əlverişli şəraitdə ayrı-ayrı vətəndaşlara və şirkətlərə maliyyə almaq üçün onlara yüngülləşdirməlidir. Rəqabət, güclü kapital bazarları İKT kredit alınmasını asanlaşdırır, istehsal və marketinq yeni məhsulların hazırlanması üçün zəruri vəsaitin alınması üçün də yeni İT şirkətlərinin xərclərini azaldır.

Sərmayə almaq üçün münasib mühitin yaradılması məqsədi ilə əlverişli şərtlərlə ölkə rəhbərliyi aşağıdakı hərəkətləri həyata keçirməlidir:

- Özəl mənbələrə investisiyasının yolunda maneələri aradan qaldırmaq;
- Mikromaliyyələşdirmə üçün dəstəyini təmin etmək.

Dövlət İKT sahəsində özəl investisiya istiqamətləri diktə edə bilməz, lakin o bu sahələrdə iqtisadi artıma kömək edə bilər təmin etmək, onları müvafiq vergi və digər belə stimulların verilməsi yolu ilə. Bundan başqa, dövlət xarici investisiyaları təşviq edə bilər, lazımı hüquqi və normativ bazanı gücləndirən proqnozlaşdırıla bilməsi iqtisadi siyasət və maliyyə riskini azaldır, təmin edir.

Dövlət ehtiyatlarından məhdud şəraitdə özəl sektoru da, heç vaxt ki, İKT əsasında sənaye inkişaf və artım əsas mühərriki olaraq qalır. Əlbəttə, dövlət İKT sahəsində özəl investisiya istiqamətləri diktə edə bilməz olsa da, o, bu sahələrdə iqtisadi artıma kömək edə bilər təmin etmək, onları müvafiq vergi və digər belə stimulların verilməsi yolu ilə. Bundan başqa, dövlət xarici investisiyaları təşviq edə bilər, lazımı hüquqi və normativ bazanı gücləndirən proqnozlaşdırıla bilməsi iqtisadi siyasət və maliyyə riskini azaldır, təmin edir. Ölkə rəhbərliyinə bu məqsədlə aşağıdakı tədbirlər görülməsinin mümkünlüyü nəzərdən keçirmək lazımdır:

- НИР və İKT üzrə özəl sektorun xərclərinin stimullaşdırılması;
- Hesabatın şəffaf qaydaların tətbiqi.

Onlayn şəbəkələr və digər internet qabiliyyəti olan baza infrastrukturunun keyfiyyətini xeyli dərəcədə effektiv mexanizmlə kommunikasiya və informasiyanın yayılmasına xidmət informasiya- telekommunikasiya və onun əhatəsi dərəcədə asılıdır. Ona görə də istifadəçilər yalnız o halda tam şəkildə İKT tətbiqi üstünlüklərini qiymətləndirə bilərlər ki, telekommunikasiya infrastrukturunu geniş şaxələnməyə və ucuz qiymətə olacaq.

1998-ci ildən başlayaraq beş ölkə Təşkilata üzv olan dövlətlərin (Organization of Eastern Caribbean States) восточнокарибских - Dominika, Qrenada, Sent-Vinsent və Sent-Kids və Nevis, Sent-Lusiya - telekommunikasiya öz bazarlarının liberallaşdırılması sayəsində böyük üstünlüklər əldə etmişik. Bu ölkələrdə ləğvi ilə tənzimlənməyən regional telekommunikasiya inhisarı iki dəfə tariflərinin azalması

telefon danışıqları və internetə baş verib. Bu da öz növbəsində transsərhəd biznesin artımını stimullaşdırıb ki, internet, faks, telefon səmərəli tədbirlərə imkanlarına çıxışın genişləndirilməsi

Qabiliyyəti internet və digər onlayn şəbəkələrdən səmərəli mexanizm kommunikasiya və informasiyanın yayılmasına xidmət - bir sözlə, qabiliyyəti olan baza infrastrukturunun keyfiyyətini xeyli dərəcədə öz potensialını reallaşdırmaq və sosial inkişafının iqtisadi artım katalizator kimi İNFORMASIYA - telekommunikasiya və onun əhatəsi dərəcədə asılıdır. Ona görə də istifadəçilər yalnız o halda tam şəkildə İKT tətbiqi üstünlüklərini qiymətləndirə biləcəklər ki, telekommunikasiya infrastrukturu geniş şaxələnmiş və ucuz qiymətə olacaq. Bundan əlavə, dövlət və İKT-sənayesi təşəbbüslərin həyata keçirilməsi üçün gərək, ucuz kompüterlərin kütləvi yayılması istiqamətində birgə iş aparmaq, bazar stimullara innovasiyalara və məhsulların işlənməsi maniyə deyil.

II FƏSİL

İNFORMASIYA İQTİSADİYYATI VƏ İQTİSADI İDARƏETMƏ

2.1 İnformasiya iqtisadiyyatı və cəmiyyəti

Hazırda insan kapitalı və informasiya resursu müasir cəmiyyətin və ümumilikdə dünya iqtisadiyyatının inkişafının əsas amillər olmuşdur. İnformasiya resursu və ona daxil olan bilik və məlumatlar toplanmış və hazırkı insan kapitalının tərkibinə daxildir, onun bazası və təməli vardır. Eyni zamanda informasiya resursu baxımından təmin olunması, vətəndaş cəmiyyətinin qurulması, iqtisadiyyatın inkişafı, ümumi, iqtisadi və informasiya təhlükəsizlikləri və s. artım nəzəriyyəsi və təcrübəsinin də öyrənilməsi və təhlil edilməli, müstəqil inkişaf amildir. Hərtərəfli tədqiqatlar cəmiyyətdə və iqtisadiyyatda, o cümlədən iqtisadi kateqoriya kimi, buradan yaranıb.

Mütəxəssislər ilk olaraq məişət terminləri informatika və "informasiya iqtisadiyyatı" "informasiya cəmiyyəti" barəsində dünyanın ən inkişaf etmiş ölkələri tətbiq edib [1]. Və bu termin "innovasiya iqtisadiyyatı", "yeni iqtisadiyyat", "açıq cəmiyyət", "açıq iqtisadiyyat", "bilik", "cəmiyyət bilik", "bilik iqtisadiyyatı" terminləri sinonimlərlə olub. Bu qərardad və onların mahiyyəti olan iki məsələdən irəli gəlir:

1) informasiya resursu ən məhsuldar, ictimai və sosial inkişaf [2] olub;

2) məlumat və biliklərin təqribən sinonimi var. Və ya, başqa sözlə, biliklər, informasiya özəyi onun mühüm bir hissəsini təşkil edir. Bilik və məlumatlar və qabaqcıl dünya ölkələrinin müasir iqtisadiyyatın ümumi adlarını müəyyən edir, iqtisadiyyatı üçün əhəmiyyətini vurğulayaraq məlumat və informasiya texnologiyaları və müasir cəmiyyətin inkişafı prosesləri üçün;

3) müasir informasiya sistemləri və texnologiyaları və onların qloballaşma, mədəniyyətlərin qloballaşması, təhsil, bilik və qismən iqtisadiyyatların vahid informasiya məkanına gətirib çıxardı.

İnformasiya və texnologiyalar, onunla bağlı, - ÜDM-in illik artım templəri iqtisadiyyatın artım tempini müəyyən edir. Həmçinin vətəndaş cəmiyyətinin təşəkkülü və inkişafı, yetkinlik dərəcəsini ki, öz növbəsində iqtisadiyyatın artım tempi və sosial sahələri müəyyən edir.

Təsir bir sıra iqtisadi artım indikatorları, o cümlədən informasiya və informasiya texnologiyaları (İT), Dünya bankı və Dünya iqtisadi forumu [3] tərəfindən. Araşdırmalar göstərib ki, İT-nin təsiri üçün ÜDM-in artım sürəti aşağı düşübdür ekspertlər, nə gözləyirdi. Təhlil təsir artım tempi 1999-ci ildə 59 ölkə üçün onu göstərir ki, İT bazar mühitinin keyfiyyəti ilə 3-4-ci yerləri bölüşür. Bu qonşuluq, lakin yalnız ÜDM artımı İT güclü təsir göstərir. Çünki bazar mühitinin keyfiyyəti ən iqtisadiyyat deyil, İT fəaliyyətinin effektivliyini müəyyən edir. Özü də elmi-texniki tərəqqi və yeni iqtisadiyyat ilk yerləri tutublar.

Oxşar vəziyyət Azərbaycan üçün də, və ona yaxın ölkələrin inkişafı üzrə müşahidə olunur. 2-ci yerdə dövlət və biznesin əmanətləri ölkənin ümumi texnoloji inkişaf səviyyəsi, İT və s. gedir. Səviyyəsi də sonuncu İT keyfiyyəti və səviyyəsi ilə müəyyən edilir.

Ümumilikdə, İT üzrə İƏİT ölkələrində ÜDM-in 7-8% aşağı düşür. Bu, nisbətən azdır. Və eyni zamanda, məhz İT artımı ÜDM-in artımı xeyli dərəcədə müəyyən edir ki, analitiklər aşkar etmişlər. Səbəbi odur ki, o güclü nəticələridir, İT aparıcı belə bir güclü təsir İT artım var. Yəni İT - iqtisadiyyatın sahələrinin və digər sahələrin güclü katalizatoru səmərəliliyinin artırılması. İT dolayı verdiyi məlumata görə [4], ÜDM-in artımı üzrə xeyli yüksəkdir ÜDM-də onların payı. ABŞ, Kanada və İrlandiya o, müxtəlif hesablamalara görə, orta hesabla isə 15-20% (bəzi digər məlumatlara görə, ABŞ-da - 27-28%) -ə çatır, 15-20% -dən 10-12% -dək təşkil edir. Tarixi bir cədvələ baxaq: [5]

Həmin 1990-1998-ci illərdə göstərən istifadə edilən kompyuterlər verilmişdir ki, firmalar, ikiqat, daha yüksək artım sürəti əmək məhsuldarlığının istifadə etməyən, nə var. İnformasiya texnologiyaları müəssisələrində istifadə olunan, göründüyü kimi, bu

yüksək artım tempinə və rəqabət qabiliyyətinin artırılmasına, əmək məhsuldarlığının, müvafiq olaraq, qorunması və ya gəlirlərinin artmasına gətirib çıxarır.

Cədvəl 1. Əmək məhsuldarlığının artım tempi ABŞ-da (o%) [5]

İqtisadiyyat sektoru	1958-1973 ill.	1973-1979 ill.	1979-1990 ill.	1990-1998 ill.
İstifadə edilməyən kompyuterlər	3,1	1,6	1,6	2,6
İstifadə edilən kompyuterlər	2,6	1,1	3,2	5,7

İqtisadiyyatın sektorları: 1958-1973-ci 1973-1979-ci 1979-1990-ci 1990-1998-ci illər.

Əsas töhfəsi isə ÜDM-nin artımı kimi insan kapitalı vasitəsilə baş məhsuldar amil inkişaf və iqtisadiyyatın artımı İT verir. Bu, onun müxtəlifliyi və keyfiyyəti tərbiyə, təhsil, və səviyyəsinin artırılması və eyni zamanda dar ixtisaslaşma, kompyuterləmə, ən yeni və əlverişli bilik, səmərəli istifadəsi, istifadə xərclərinin azalması, restrukturizasiyası, səmərəli institutların və firmaların innovasiyalara, korrupsiyanın azalması deməkdir.

Hazırda effektiv İT bazarlarında iki qrup ölkələrin işləyir:

- 1) - qabaqcıl ölkələri ilə mədəni fundamental elmlə (ABŞ, Böyük Britaniya, Almaniya, Yaponiya və bəzi digər);
- 2) .)innovasiya və texnologiyaları istifadə edən ilk ölkələr (Tayvan, Çin, Cənubi Koreya və s.

Bu iki qrup hələlik səmərəli şəkildə bir-birini tamamlayır və İnformasiya Texnologiyaları dünya bazarlarının əsas paya malikdir. Həm də üçüncü ölkələr qrupu yarandı: Finlandiya, İsveç, Norveç, İrlandiya, İsrail, dünya bazarlarına rəqabət qabiliyyətli öz yüksək texnologiyalarla bilən ediblər. Bu imkanı onlara tərbiyə, təhsil,

elm, İnformasiya Texnologiyaları sistemlərinin modernləşdirilməsi olduqca səmərəli təmin etmişdir.

Cədvəl 2-də ÜDM-in artım tempi təxminən 15 il ərzində Avropa Birliyi, İsveç və Finlandiyada verilmişdir. Haradan çıxır ki, bu ölkənin 1994-ci ilədək ÜDM-in artım tempi mənfi idi. Bu, əsasən, investisiya imkanlarını azaldan, böyük sosial xərclərlə izah edilirdi. Lakin savadlı keçid öz yüksək texnologiyaların inkişafı, elmin inkişafı, islahatların təhsil sisteminin inkişafı, İT və s. sosial dövlətin (sosial sahədə nisbətən yüksək sözügedən xərclər) dünyada qabaqcıl mövqeyə çıxmasına və həm də bu ölkələrə saxlamağa imkan vermişdir. Qeyd etmək lazımdır ki, müəllif onların iqtisadiyyatlarının liberallaşdırılması əsas olmadan texnoloji cəhətdən qabaqcıl ölkənin liberal iqtisadiyyatı ilə bağlı skandinaviya ölkələrinin (xüsusilə İsveç) imkanları ona inanmırdı. Lakin bu ölkənin insan kapitalının səviyyəsi çox yüksəkdir həqiqətən nəhəng elmi, institusional, texniki və sosial vəzifələri həll etməyə imkan verir onlara. Əsasən üstünlüyü qoruyub saxlamaq üçün dövlət sistemlərinin əhalinin iqtisadiyyatı sosialyönümlü-bələdləşdirilənlər ilə. Və bu zaman yüksək texnologiyaların ixrac hissəsində *высококонтурентоспособные* iqtisadiyyatı yaratmaq. Məsələn, Finlandiya iqtisadiyyatı dünyada ən rəqabət qabiliyyətli iqtisadiyyatları sırasına daxildir.

Cədvəl 2. Finlandiya, İsveç və Avropa İttifaqı (o%) üçün ÜDM-in artım tempi

	1991	1992	1993	1994	1995.	1996	1997.	1998.	1999.	2000	2001	2002.	2003
F inland	6.4	3.8	1.2	,9	.5	.9	.3	.0	.4	.1	.2	.2	4
İ sveç	1,1	1.7	1.8	,2	.1	.3	.4	.6	.6	.3	,9	.9	5
A B	,9	,2	0,3	,7	.5	.7	.6	.9	.8	.7	.6	.1	8

Mənbə: Курицкий İnternet-iqtisadiyyat İsə: Qanunauyğunluqları formalaşdırılması və fəaliyyəti. СПб: СПбГУ nəşriyyatı, 2000.

M Кастельс şəbəkə strukturlarının [6] cəmiyyəti müasir qlobal cəmiyyət adlandırır. İqtisadi azadlıq şəraitində şəbəkəsi bazar tənzimləyicisi rolunu oynayır, iqtisadiyyatın perspektivli və gəlirli sektoru üzrə kapitalın sərbəst mübadiləsi təmin edir. Qloballaşma şəraitində prinsipi tor üzrə korporasiyanın öz strukturunu, onların arasında fərqlər silinir, öz daxili və xarici əlaqələrini qurur. Şəbəkənin müəyyən edir və cəmiyyətin iqtisadi və funksional vəzifələri əks etdirir. Buna görə də onlar dövlət və onun vəziyyətinin iqtisadi mahiyyətini özündə əks etdirir. Martin olaraq iqtisadiyyatda bu barədə telekommunikasiya şəbəkələrinin rolunu ayırır və yazır [7]: "Telekommunikasiya şəbəkəsinin müasir iqtisadi sistem dəyişikliklərinin həyata keçirilməsi üçün zəruri şərtidir, hazırda bu informasiya iqtisadiyyatı iqtisadi sistemlərin infrastrukturunun baza forması var". Amerika iqtisadçısı Norman İsə cəmiyyətin inkişafı üçün kompüter şəbəkələrinin rolunu qeyd edir: "Nailiyyətlər kompüter və kommunikasiya sahələrində, bütün növ informasiya obyektlərinin qorunması, iş və fəaliyyət üçün unifikasiya edilmiş əsasını təmin edəcək sosial sinir sistemini yaradacaqlar " [8]. Г Малган [9] dünya birliyinin əsas təşkilati forması, ümumiyyətlə hesab edir ki, qlobal şəbəkə: "Şəbəkənin əsas təşkilati formaya çevrilib, ya da "Sənaye sonrakı informasiya cəmiyyətin".

Müxtəlif şəbəkələrin rolu haqqında olan fikirlərinin verilmiş xüsusi əhəmiyyətini başda duran ümumi, ümumilikdə informasiya şəbəkələrinin yaradılması və inkişafı üçün səmərəli iqtisadiyyat və cəmiyyətin də, əslində, informasiya proseslərinin gəlir.

Əlbəttə, nəzərə almaq lazımdır ki, biz informatika üzrə mütəxəssislərin fikirləri üstün olub və sosioloqlar, bu sahədə ixtisaslaşan bilik. Onlar bilik, öz elm və texnikanın öz sahəsinin rolu şişirtməyə cəlb edir. Və insan kapitalının rolu üstün olan bir neçə alçaldırlar, keyfiyyəti və kəmiyyəti olan konkret bu xalqın, ilk növbədə, mentalitetində və inkişafı əvvəlki təcrübəyə əsaslanır. Eyni zamanda, постиндустриальная iqtisadiyyat, informasiya iqtisadiyyatı, informasiya şəbəkəsinin və onun bazasında isə orada mütləq yaranır ki, insan kapitalının keyfiyyəti də yüksək

səviyyədə.Çətinliklə də olsa bəzi tarixi gecikməylə. Buna kifayət qədər misallar: Yaponiya, Sinqapur, Honkonq, Cənubi Koreya, Finlandiya, İrlandiya.

İnformasiyanın qarşısında xüsusi maraq zaman hörmətdə ümumi tənqidi əhval-ruhiyyəli analitiklər İT rolunun əhəmiyyətinə və münasibətdə doğurur.Amerikalı alim Nikolas C. tanınmış tənqidçi İT.Karr [10] [11] və bir çox digər iqtisadçı alimləri.Deyir ki, İT-nin geniş istifadə olunması, onların qlobal sadəlik və hətta bu texnologiyalara əsaslanır və onların bazar üstünlükləri firmaların rəqabət üstünlükləri itki tarazlamaya gətirib çıxarır. Ancaq bu azalma rolu məşhur İT rəqabət üstünlüklərindən istifadə ümumi qanununu əks etdirir, öyrənilmiş Maykl Porterlə

N Karr, o, kritik hissələri kitabında yazır ki, informasiya texnologiyaları dünya miqyasında firmaların iş şəraitini düzəltməyə doğru aparır. Bu onunla bağlıdır ki, bütün ən yaxşı texnologiya və innovasiya firmalarının onların alınması üçün kifayət qədər vəsait və qlobal informasiya şəbəkəsinə çıxışı olan sərvəti nisbətən tez olur.Bazarda üstünlük uğrunda rəqabət mübarizəsi bu hissəsi Maykl Porter təhlil etmişdir. O, bütün ən yaxşı istifadə edən firmalar texnologiyaları bazarlarında əlverişli olmayan və ya öz şəxsi nou-xau saxlaya bilmir belə fəaliyyət göstərmiş, öz diqqətlərini konkret üstünlüklər "siyasəti firmanın əməliyyat effektivliyi". O, şirkətin cari fəaliyyətinin mütəmadi göstəricilərini yaxşılaşdırmaqdan ibarətdir. Əməliyyat effektivliyi (OƏ) standart məhsul və xidmətlərin, dövriyyəni cari aktivlərin keyfiyyəti, əmək məhsuldarlığının yüksəldilməsinə doğru enir və s. cari qərarların və vəzifələrin həyata keçirilməsi sürətindən, Əməliyyat fəaliyyətinin səmərəliliyini daha münasib növlərinin yerinə yetirilməsi deməkdir, bu nə rəqiblər edirlər. O, praktik fəaliyyətinin səmərəliliyinin artırılmasına yönəlib, məsələn, nikah azalması hesabına məhsul istehsalı olan amillər daha yaxşı istifadə etməyə imkan verən şirkətlər.

Bunun əksinə olaraq strategiya və ya strateji mövqeləmə, amma başqa yollarla bazarda fəaliyyət növlərinin rəqiblərindən fərqli və ya oxşar fəaliyyəti həyata keçirilməsi deməkdir.

Bu firmanın rəqabət üstünlükləri və strategiyası var, onun qabiliyyətini ifadə olunan şəxsi nou-xau inkişaf etdirmək, öz texnologiyasıdır.Özünün informasiya və ümumi təhlükəsizliyi təmin etmək və uzun müddət ərzində bazarlarda öz rəqabət üstünlüklərinigücləndirir.

Əməliyyat effektivliyi siyasəti olmadan hazırlanmış və aydın strategiya olmadan, öz orijinal araşdırmaların və ixtiranın, nöqsanlar da məhdudiyətlər var. Fərq şirkətləri qiyməti və ya xərclərdə, satış bazarlarına gətirilməsi və onların mal və xidmətlərin yaradılması, irəliləyiş üçün lazım olan bir çox fəaliyyət növləri ilə şərtlənir.Üstünlüyü xərclərə üzrə rəqibləri ilə müqayisədə daha səmərəli fəaliyyət növlərinin aparılması ilə izah olunur.Amma bu üstünlüyü müvəqqətidir. Firmanın bütün fəaliyyəti və s. ümumilikdə ayrı-ayrı fəaliyyət növləri və işçilərin motivasiyası, təşkilati idarəetmə, texnologiya, məsrəflərə görə fərqlənir. Fərqli əməliyyat effektivliyi və firmaların gəlirlilik fərqi olmadan öz nou-hau müəyyən edir.Məsələn, məhz fərqli istehsalın səmərəliliyinin aşağı qiymət və yüksək keyfiyyət təklif eyni zamanda 80-ci illərdə yapon istehsalçılarında imkan vermişdir.Amma bu, yaponların daha sürətli və daha aşağı əmək haqqı üzündən keçən innovasiyaya elmi araşdırmalar hesabına deyildir.

Üst sərhədi əsaslanan istehsal işlərinin təşkili üçün ən yaxşı üsullardan, mövcud olan bütün tanınmış və əlverişli məbləğdə, istənilən konkret məqam məhsuldarlığın var. Əməliyyat effektivliyini artırmaqla, hər bir şirkət imkanı var bu metodlardan istifadə edərək, həmin sərhədə yaxınlaşmağa və sərmayələrin keyfiyyətinin artırılması, personal və s. tələb edə bilər. Amma bunlar hamısı normal bazar iqtisadiyyatında əldə olunmuş səviyyəsi nisbətən qısa müddət ərzində həll edilməlidir.Məsələn, o - istehsalçılar, silahlanmaya aparan yapon təcrübəsini sürətli keçidin yeni məhsul buraxılışına, 80-ci illərdə uğurla onlarla rəqabət aparır.

Rəqiblər çox tez öyrənirlər tanınmış qabaqcıl üsullar menecmentini, yeni texnologiyaları, istehlakçıların təkmilləşdirilməsi və ən yaxşı üsullarını təmin edirlər.Və bu çoxsaylı və asan əlçatan məsləhətçiləri kömək edir.Və nisbi mülayimliyi

kreditlərin alınması (pul kapital) və fiziki kapitalın (yeni satılan texnologiyaları və avadanlıqları). Keyfiyyətli insan kapitalı, güclü dövlət öz funksiyalarını yerinə yetirən hissəsində yüksək investisiya cəlbediciliyi və konkret müəssisələr ölkənin, regionun biznes və rəqabət qabiliyyətli firmaları həyata keçirilməsi üçün lazımdır. Cənub-Şərqi Asiyada bütün bunlar var. Bu bölgənin və firmalar məsələn, tarixən dünya istehlak радиоэлектронные və kompüter bazarlarına tez qazanmışlar. Lakin onların bütün uğurları, ucuz əməyindən inkişaf etmiş ölkələrin lisenziyalar üçün mövcuddur. İnsan kapitalı kimi yüksək olan yerli əhalinin mentalitetinə müəyyən edilir.

Rəqabət əməliyyat effektivliyi bütün yuxarı sərhədi istehsalçılar ola bilər, bu həddi qaldıraraq hər bir firmanın üçün. Hamısı da bir həddə qədər çalışırlar ki, xüsusi fərq olmadan. Nəticədə, heç bir rəqibləri bazarda əhəmiyyətli üstünlüklər almır.

Eyni zamanda, ABŞ firmalarının imtina edilməsinin üstünlüklərindən parlaq nümunəsi hazırlanmış strategiyanın hazırlanması üçün proqram təminatı və kompüter texnologiyaları və buraxılışı 1980-ci illərdə təkmilləşdirilməsi və televizorların istehsalı olan və keçid edir. Nəticədə, onlar onilliklər bu bazarı demək olar ki, təkbaşına tutublar.

Ona görə də yalnız vəziyyəti bir hissəsində Kappom H ilə razılaşmaq olar ki, informasiya texnologiyaları sürətləndirir və firma asanlaşdırır, onların əməliyyat fəaliyyətinin yaxşılaşdırılması üçün əsaslandığı strategiyası rəqabət üstünlükləri bərabərləşdirməyə prosesi ilə deyil, məxsusi daim təkmilləşdirilməsi və gücləndirilməsi vacibdir. Yuxarıda qeyd olunanlardan belə çıxır ki, informasiya texnologiyaları və qlobal informasiya şəbəkəsinin cəlbedici investisiya mühiti və insan kapitalının yüksək keyfiyyəti ilə ölkənin firmalarına, müasir texnologiyaların əlverişliliyi ilə dünya bazarlarına nisbətən tez çıxmağa imkan verir. Yəni informasiya texnologiyaları ilə çatan iqtisadiyyatı ölkələri üçün böyük savab və inkişaf amili kimi. Onlar üçün birinciliyin vəzifələr, dünya texnoloji bazarında qabaqcıl texnologiyalar üzrə lisenziyaların satışı hissəsində hələlik dəymirlər. Onlar nisbətən ucuz istehlak mallarının keyfiyyətinin aşağı və ya orta satış sahəsində öz yerini

tutub. Və tamamilə bu mərhələdə onların inkişaf durumundan razıdır, kifayət qədər yüksək səviyyəli texnologiyaların idxalı hesabına tədricən irəliləyərək öz ümumi texnoloji inkişafını təmin edir.

İnformasiya iqtisadiyyatı üçün çıxan verdiyi standart qanun işləmir, artımla miqyaslı tətbiqi vaxtı və istehsal amilləri əsas məhsuldar çıxış edir ki, insan kapitalı və informasiya resursudur. Qanun çıxan verdiyi adi fiziki kapital, sadə əmək və təbii sərvətlər üçün xarakterikdir. Yəni artım ekstensiv amillərin üçündür. İnformasiya məhsulları və istifadə miqyasının öz keyfiyyətini artırmaqla yanaşı, istehsalın miqyasının artması ilə yanaşı, uzunmüddətli dövrdə və artan gəlirlilik nümayiş etdirir. Bu effekt mahiyyəti də ondan ibarətdir ki, məlumat və ya informasiya resursu bilik mahiyyəti var. Və nə qədər mənalı, dərin və keyfiyyətli toplanmış biliklər. Və müvafiq olaraq onlardan, onların əmək məhsuldarlığı və məhsulun dəyəri yüksək keyfiyyətli bilik və təcrübəsi olan işçilərin zamanda və daha yüksək nəticələr. Özü də bu proses – qeyri-xəttidir. Bilik artdıqca, müvafiq olaraq, insan kapitalının və informasiya resursunun effekti və ÜDM-in artımı və digər nemətlərin həyat keyfiyyətini müəyyənləşdirən cəmiyyətin özündən yeri var. Ona görə də qloballaşma prosesləri həddən artıq gəlir əldə miqyaslı və korporasiyalara, rəqabətə davamlı informasiya məhsulları buraxan effekt istismarı üçün böyük imkanlar verir.

İnformasiya anlayışı çoxvariantlı və çoxşaxəlidir ki, ədəbiyyatda [12] öz əksini tapıb. Çoxlu tərifləri onun konkret bir tərəfini əks etdirən məlumatlar mövcuddur. Biz biliklərlə və insan kapitalı - iqtisadiyyat və cəmiyyətin hər bir subyektinin inkişaf bazası bu məlumatı.

Məlumatlar - bu, bəşəriyyətin yaratdığı və topladığı təcrübədə müəyyən bilik və məlumatlar və insan vasitəsilə həyata keçirilən insan cəmiyyətinin yaşamasını və inkişafını təsir edir. Məlumatlar toplanmış və mövcud insan kapitalının tərkib hissəsidir. Elmi bilik, üsul və texnologiyalar onların mənimsənilməsi və istifadəsi, nailiyyətlər bəşəriyyət toplanmış informasiyanın tərkibinə siyasət, idman, mədəniyyət, tibb, texnika, müəssisələr daxildir. Nəsildən-nəslə ötürülən onun

təcrübəsi və bacarığı (mentalitet, adət-ənənə) və s. də daxildir. Özü də, məlumatlar o halda səmərəli amilinə çevrilir ki, orada bilik və məlumatlar tərəfindən təcrübədə istifadə olunur. Buradan çıxır ki, informasiya resursu - bu çalışqan və savadlı cəmiyyətin inkişafı resurs istifadəsi əsaslanaraq, müasir bilik, təcrübə və texnologiyalarıdır.

İqtisadiyyatın informasiya sektorunun bazası səmərəli və müasir təhsil, həm də informatika, informasiya sistemləri və kompüter texnologiyaları ilə dayanmaqla öyrənmək üçün əsaslardan biridir. Ona görə bir sıra müasir nəzəriyyəsinin banilərindən informasiya və termin "informasiya təhsil" "informasiya cəmiyyəti" termini ilə yanaşı qoyulub, deyən təhsil informasiya texnologiyalarının istifadəsi. Bu yanaşma ümumtəhsil məktəblərində təhsil sistemində fundamental elm, tətbiqi elm, informasiya texnologiyaları, innovasiya istehsalatlarda və бизнес sahəsində texnopark və onların hazırlanması və bacarıqlı və istedadlı şagirdlərin üzə çıxarmağa imkan verir.

Belə yanaşma Finlandiya, Cənubi Koreya, Sinqapur, İrlandiya artıq sınaqdan çıxarılmışdır və parlaq nəticəsini verib. Bəzi ölkələr barədə isə danışmağa dəyməz. Amma onların səmərəli sisteminin formalaşdırılması prosesi tədricən və inkişafı ilə paralel olaraq cəmiyyətin və iqtisadiyyatında inkişafı oldu. Finlər isə təxminən iyirmi il əvvəl təhsil sistemində qətiyyətlə yenidən edərək məktəbə kompüter təhsil texnologiya və təbiət elmləri üzrə hazırlıq dərinləşdirərkən. Fin məktəbliləri nəticəsində son illər hətta üzrə beynəlxalq olimpiadalarda riyaziyyat, informatika və fizika ilk yerləri daim tutur. Finlandiya isə beynəlxalq bazarlarda yüksək texnologiyalar ixrac edən ölkəyə çevrilmişdir.

Müasir iqtisadiyyat çoxsektorlu deyil. O, ənənəvi postindustrial iqtisadiyyatın sektoru iqtisadiyyatın ənənəvi sənaye sektoru, sektor informasiya iqtisadiyyatının innovativ iqtisadiyyatın sektoru, vençur biznesi, daxildir və başqaları və yeni texnologiyalar sektorudur. Bütün sektorlarının sistemli şəkildə fəaliyyət göstərməsini

təmin edən iqtisadiyyatın və bütövlükdə dövlətin bünövrəsi, informasiya sektoru sayılır.

Milli informasiya sistemi və ümummillə və regional iqtisadiyyatı inkişaf etmiş ölkələrin iqtisadiyyatının və ölkənin iqtisadiyyatı yetişən ilə daxildir. Bu ölkələrin sisteminin, informasiya iqtisadiyyatı və müvafiq olaraq bu ümummillə informasiya sisteminə daxil olduğu regional informasiya sisteminin tərkib hissələri mövcuddur. Məsələn,

RF Hökuməti Rusiya iqtisadiyyatının inkişafı prioritet kimi seçib vəncür biznesinin yaradılması, informasiya texnologiyalarının inkişafı və innovativ iqtisadiyyatın yaradılması. Bu, strategiyalar, proqramlar və digər sənədlər, RF Hökuməti Tərəfindən qəbul edilmiş "və gələcək perspektiv üçün 2010-ci ilədək elm və texnologiyaların inkişafı sahəsində Rusiya Federasiyasının siyasətinin Əsasları" təsdiqlənib.

Azərbaycan isə informasiya rəqabətə davamlı texnologiyaların praktiki olaraq istehsal etmir. Lakin bu ölkəmizin gələcəyi və iqtisadiyyat üçün prioritet sahələri dövlət tərəfindən maliyyələşdirilməsi istənilən halda yaxın gələcəkdə Azərbaycanın kompüterləşdirilməsi istiqamətində irəliləmiş gözləmək olar. Və səmərəli milli informasiya sisteminin yaradılması istiqamətində xarici texnologiyaları bazasında əvvəlcə, sonra isə rusiya texnologiyaları və milli, mütəxəssisi ola bilər

Müəyyən şərait bunun üçün ölkədə var:

- Kifayət qədər səmərəli təhsil sistemi sahəsində müasir rabitə kanallarının tətbiqi riyaziyyat, informatika, informasiyanın emalı və ötürülməsi üsullarının tətbiqi;
- Hələlik elmi mühit, mütəşəkkil və maliyyələşdirdiyi pis, lakin kifayət qədər yüksək keyfiyyət (ən azı, hətta aşağı olmayan səviyyəyə) var;
- Təbiət elmləri sahəsində yüksək səviyyəli və keyfiyyətli insan kapitalı;
- Ölkənin maliyyə potensialı yüksək toplanmışdır.
- Ölkədə informasiyalaşdırma proseslərinin fəallaşdırılması üçün prioritet dövlət tərəfindən maliyyələşdirilməsi vacibdir. Eyni zamanda, şəffaf rəqabət mühiti

yaratmaq, bu sahədə dövlət və özəl sektorlarının strateji əməkdaşlıq və partnyorluq qarşılıqlı dəstəyə əsaslanan dövlət, biznes və cəmiyyət, o cümlədən əhalinin olması vacibdir.

- Fundamental və tətbiqi elmi tədqiqatların toplanması üçün sinergetik effektləri və əlverişli işçilər üçün intellektual əməyin ümumi mühit və ekoloji, texnoloji cəhətdən qabaqcıl ölkələrdə lisenziya əməliyyatlarının nəticəsi kimi, inkişaf etmiş informasiya iqtisadiyyatı ilə:

ABŞ, Yaponiya və Qərbi Avropa ölkələrində (artıq bütün satış və bütün satınalmaların 90% 98%), həmçinin bu sahədə transmilli korporasiyaların rolunun artmasına, onların təsiri altında firmadaxili dövriyyəsi lisenziya aktivləşir. Payı dünya lisenziya əməliyyatlarının [13] ümumi sayının 60% -i son olaraq qiymətləndirilir.

Ümumiyyətlə, qloballaşma prosesləri iqtisadiyyat, güclü sinergetik effektləri əqli fəaliyyətin bütün sahələrində dünya iqtisadiyyatında, dünya informasiya axınlarında, inkişaf etmiş ölkələrin ən iri texnoloji və intellektual inkişafına görə, dünyanın lider mövqelərini möhkəmlədirlər.

İnformasiya resursu informasiya potensialı yalnız o halda səmərəli işləyəcək, əgər ölkə və ya təşkilat, firma, regionu kifayət qədər insan kapitalı yüksək keyfiyyətli toplanıb. Səmərəli əlverişli mühit onun həyata keçirilməsi üçün səmərəli amil kimi fəaliyyət göstərir. Başqa sözlə: İnformasiya resursu innovasiya iqtisadiyyatının səmərəli həyata keçirilməsi üçün kifayət deyil, lakin zəruri olan biliklərə əsaslanan və onların intellektual daşıyıcılarına olan yüksək səviyyəli mütəxəssislərə göstərmək ideyasını - yeni innovasiya məhsulları və səmərəli rəqabətə davamlı texnologiyalar yaratmaq və istifadə etmək lazımdır.

Müasir iqtisadiyyatı, fikrimizcə, daha dəqiq müəyyən etmək lazımdır ki, postindustrial iqtisadiyyatın innovativ biliklərə əsaslanan iqtisadiyyat, intellektual əməyə və yüksək texnologiyalara və ya yaradılması üçün zəruri və kifayət qədər amil olan və insan kapitalının iqtisadiyyatına kimi, ilk növbədə, informasiya texnologiyaları təsir göstərir.

2.2 İqtisadi idarəetmədə və genişzolaqlı internet: problemlər və perspektivlər

Müasir iqtisadi münasibətə cəlb etmədən müasir rabitə vasitələrinin təsəvvür etilməyənlərdir. Bu mexanizmlərə və ətraflı olaraq təklif olunan maddələrə baxaq. Bütün tarix ərzində bəşər sivilizasiyasının inkişafının maddi obyektləri əməyin əsas predmeti olub. Dövlətin iqtisadi gücü onun maddi sərvətləri ilə ölçülürdü. Hazırda vəziyyət dəyişir, informasiya resursları əlavə olunur. Fəal informasiya resurslarının avtomatlaşdırılmış axtarışı, saxlanması və emalı üçün qurduğu olan məlumatlar, o hissəsi milli sərvətlərindən biridir. Qeyd edək ki, aktuallığı, dolğunluğu, adekvatlığı, mümkünlük, gerçəklik yaxşı informasiya əsas xüsusiyyətləri bunlardır. İnformasiya texnologiyaları sahəsində iqtisadiyyatı üçün necə dəfə istifadə olunur ki, aparat və proqram vasitələrinin köməyi ilə nail olmaq məqsədilə obyektin bazar parametrlərinin optimal idarəetmə qərarlarının qəbul edilməsi üçün düzgün və operativ məlumat daxil olsaydı, məlumatları emal etmək olardı.

Yaranması ilə fərdi kompyuter və İnternet şəbəkəsi yayımı - sürət və həcmi informasiya alınan kəskin artıb. Bununla əlaqədar müasir ofisin sərhdələri simsiz texnologiyaların inkişafında uğurlar sayəsində xeyli genişlənmişdir. Belə ki, Wi-Fi simsiz texnologiyaların inkişafı nəticəsində, demək olar ki, hər yerdə İnternetə qoşulmaq olar, 4g 3g, eləcə də, perspektiv nəsil mobil rabitədir. İnternet isə öz növbəsində bu anbar və bir çox digər bilik, təlim vasitəsi, aləti biznesin aparılması reallaşır. İstehlakçıların fəal qoşulması İnternet şəbəkəsinə qoşulmuş elektron biznesin inkişafına səbəb olub. Elektron biznesin tətbiqi sahələri kimi əhəmiyyətlidir: Sığorta əməliyyatları, alqı-satqı, elektron ticarət, bank əməliyyatları və s. fond birjasında əməliyyatlar, müxtəlif məhsulların satışı, IP-телефония. Onların bəzilərinin üzərində qısaca dayanmaq. Banklar və ödənişləri real vaxt rejimində günün istənilən vaxtı onu yaratmışdır, hesab idarəsinin xidmətləri təklif edir. İnternet mağazalar gecə-gündüz işləyirlər. Əqdlər şəbəkəsində ibarət olub. İnternet təchizatçısı

və istehlakçısı (B2c) arasında əlaqə də sahibkarlar arasında (B2b) əlaqələri sadə və rahat vasitə oldu. Customer (B2c) və ya biznes-istehlakçı, istehsal müəssisəsi və istehlakçılar arasında elektron kommertiya əməliyyatları ilə bağlı elektron kommertiya növüdür. Business-to-business (B2b) sahibkarlar arasında özündə elektron kommertiya, elektron kommertiya növünün əsas xüsusiyyəti avtomatik qarşılıqlı müəssisənin idarəetmə sistemlərinin elektron formada deyil. Elektron kommertiya istifadəsinin üstünlükləri aşağıdakı adlandırmaq olar: Sadəlik əlavələrin və onların idarə edilməsi Web istifadə etmək çox asandır. Alıcılara yalnız baxmaq üçün proqramını mənimsəmək lazımdır, onlar da elektron ticarətin vasitələrinə qarşı dərhal əldə edirlər. Zamanın azalması - mal haqqında istehlakçıya çatdırılması üçün uğurlu ticarətin aparılması zəruri şərtlərdən biridir. Zəruri malların alınmasına xərclərin azaldılması vaxt azalmasına gətirib çıxarmışdır. Potensial sifarişçilər qeyri-məhdud sayının artmasıdır. İnternetdən istifadə zamanı xarici alıcılar üçün satış bazarını genişləndirmək olar. Mal haqqında məlumatı İnternetdə müxtəlif şəkildə təqdim etmək olar. Mətn, qrafik web deyil, həmçinin video və səs vermək imkanı verir. Alıcının eyniləşdirmək imkanı. Xərclərin minimuma endirilməsi üçün personal və binaların icarəyə verilməsidir. Gecə-gündüz istifadə imkanı. Elektron biznes istənilən digər fərqli olaraq minimum qoyuluşu tələb edir. İnformasiya texnologiyaları sayəsində səviyyəsi iqtisadi imkanlar, həm də istehsal fəaliyyətinin müxtəlif sahələrində sənaye istehsalı sahəsində kəskin artıb. Amma elə silahlı qüvvələri ilə bağlı vəziyyət kifayət qədər mürəkkəb qalır. İqtisadi kommertiya bu, bizim əhalinin işgüzar fəallığının azlığı üzündən baş verir. İnternet-mağazaları elektron kommertiyanın təzahürləri, eləcə də digər növləri 21-ci əsrdə öz yerini tutmalıdır. Və mən əminəm ki, bu texnologiya əvəz müasir növləri bir çox kommertiya gələcək. Odur ki, vaxtımın bir hissəsini televizor ekranının qarşısında keçiriblər ki, biz əvvəllər də, indi biz yeni nəsil monitorlarla kompüter qarşısında keçiririk. İnternetdə xəbərlər, proqramlar, teleserialların, futbol matçının yayımı baxışdan mümkün və s. olur. Bununla əlaqədar qarşıdakı konvergensiya TV və İnternet haqqında danışmaq olar.

Reklam bannerlərinin şəklində İnternetdə televiziya ekranlarında reklam informasiya yerləşdirilməsi ən çox ziyarət olunan serverlərdə üçün anlaşılıqlı olur. Əgər siz İnternetdə yoxsuzsa, siz biznesdə yoxsunuzdur. Bill Qeytsin bu sözləri artıq çoxdan heç bir etiraz doğurmur. Həqiqətən, bu gün uğurlu biznes İnternetdə saytın olmadan mümkün olub. Şirkət şəxsi şəbəkə gündəlikləri olmaması ölkədə nonsensolur, həm də şəxsi bloqu var ki, birinci şəxslər var. Bütün bu informasiya vəsaitə haqqında danışmaq və həyat şirkətinin məhsulları şirkətinin imkan verir. Korporativ bloq satışının artırılması güclü vasitə ola bilər və deməli nailiyyət maksimum mənfəət firmasıdır. Yeni proqram təminatının inkişafına, iri məlumat bazalarının fəaliyyət göstərən kompüter sayəsində danışmaq olar. Bütün bunların sayəsində xeyli vaxta qənaət etməyə, bununla da, hesablamaq modeli hesabataparmaq asan oldu. Menecerlər və sahibkarlara deyil, həm də bütün insanlara bilik kompüter və proqram təminatı tələb olunur. Xüsusilə qrafik redaktorlar, elektron cədvəl, mətn redaktorları belə proqramların tətbiqi proqramlarının, məlumat bazalarının tətbiqi bu imkanı verdi. Lakin informasiya təhlükəsizliyi unutmamaq olmaz. Termin kimi "həyati vacib maraqlar şəxsiyyətin, cəmiyyətin, dövlətin daxili və xarici təhlükələrdən müdafiəsi vəziyyəti" "təhlükəsizliyini" "təhlükəsizlik Haqqında" qanunda müəyyən edilir. İnformasiya təhlükəsizliyi sahibkarlıq fəaliyyəti iqtisadi təhlükəsizliyin tərkib hissəsi kimi özündə birləşdirir: A) müəssisənin informasiya ehtiyatlarının təhlükəsizliyinin təmin edilməsi kompleks proqram; B) iqtisadi cəhətdən əsaslandırılmış texnoloji müdafiə sistemində hazırlığı, informasiya təhlükəsizliyi, informasiya sistemlərinin etibarlı və təhlükəsiz lazımi səviyyəsini təmin edən. kodlaşdırma ilə yanaşı aşağıdakı təhlükəsizlik mexanizmlərini tətbiq edilir: A) Rəqəmli (elektron imza); B) girişə nəzarət; Həmin ərazi bütövlüyünün təmin olunmasına; D) yoxlama təmin edilməsi. Yerli İT BAZARI son bir neçə il ərzində sürətlə inkişaf edir, ekspertlərin qiymətləndirmələrinə görə onun artımı ildə 10% çoxdur. Bu zaman informasiya təhlükəsizliyi sektoru daha sürətlə inkişaf edir - ildə 25% -dən çox. Beləliklə, bütün mümkün vasitələrlə bu

informasiyanın keyfiyyətli müdafiəsini təmin etmək deyil, həm də mövcud olan məlumatları istifadə etməməyə əsas verməlidir.

İqtisadiyyatın sürətli inkişafı qabaqcıl informasiya-kommunikasiya texnologiyaları vasitələri və metodlarının geniş tətbiqi əsasında istehsalı idarəsinin təşkili, optimal texnologiyaların təkmilləşdirilməsi ilə bağlıdır. Milli iqtisadiyyatın sahələrinin inkişafı və səmərəli formalarından biri kompüter şəbəkələrinin istifadəsi, çevik istehsal sistemləri, mürəkkəb kommunikasiya avadanlığı çoxprofilli qurumları, mürəkkəb enerji sistemləri idarəsi üçün rabitə sistemlərində, ölçmələrin avtomatlaşdırılması üçün və digər məqsədlərlə deyil. Bir çox təşkilatların və şirkətlərin uğurlu işi olan telekommunikasiya vasitələrindən bu gün birbaşa asılıdır. İşgüzar həyatında İnternet şəbəkəsi və multimedia böyük rol oynamağa başladı.

İKT və informasiya infrastrukturunu, yeni kəşflər və ixtiralar, yeni biznes mal və xidmətlərin yaradılmasına kömək edir, ümumiyyətlə, fundamental yenidənqurma təşkilatının biznes elmi-texnoloji açarı olan, ümumi iqtisadiyyatın rəqabət qabiliyyətinə bilavasitə artırır.

İdarəetmə proseslərinin optimallaşdırılması üçün lokal, korporativ kompüter şəbəkəsinin həmçinin İnternet kompüter şəbəkəsi milli iqtisadiyyatın sahələri, demək olar, bütün sahələrində istifadə olunur.

Genişzolaqlı İnternet və yayılması vasitəsilə təsir artım əmək məhsuldarlığının və rəqabət iqtisadiyyatda struktur irəliləyişlərin Sahəsində İkt iqtisadiyyatın bir çox sahələrindəki mühüm rol oynamış, xüsusilə xidmət sahəsində. İKT əsasında göstərilən xidmət qloballaşma şəraitində iqtisadi artımın sürətlənməsinə və əhəmiyyətli töhfə veriblər baxmayaraq, artıq bütün dünya üzrə optimal istifadə resursları bazarlarının genişləndirilməsi hesabına əmək məhsuldarlığının artırılmasına kömək edir, biznesin səmərəliliyinin artırılması, artan rəqabət təzyiqi altında. Xidmət sahəsində böyük hissəsi onların daşınması, yayılması və əlaqələndirmə şəbəkələrinin istifadəsi vasitəsilə istehsal olunur ki, ümumilikdə mənfəətinin artmasına səbəb olur, həmçinin

peşə funksiyalarının mövcud dəyişməsinə təsir göstərir. İKT-nin yayılmasına təsir müxtəlif aspektlərini ümumiləşdirərək, demək olar ki, təsir birbaşa asılılıq sürət ötürmə qabiliyyətinin iqtisadiyyatda struktur irəliləyişlər üçün genişzolaqlı şəbəkələrin inkişafı izlənilir və orada yeni sahələrinin yaranmasıdır. Birbaşa effekti investisiyaların texnologiyaları və infrastrukturun yaradılması alınır, dolayısı - innovasiyalı inkişaf şirkəti olan və son olaraq, uğurlu inteqrasiya olunmuş iqtisadiyyat alınır.

Təcrübə göstərir ki, kompüter şəbəkələrinin kompleks tətbiqi, biznes proseslərinin yenidən təşkili və istehsalın idarə edilməsində İKT-nin istifadə etməklə gəlirin artmasında mühüm rol oynamışdır. Genişzolaqlı və simsiz şəbəkələrin inkişafı biznes proseslərin səmərəliliyinin artırılması deyil, həm də böyük çeviklik həyata keçirilməsini təmin edir. İnformasiya infrastrukturunun inkişafı daha çevik iş qrafiki şirkətinin əməkdaşları etməyə imkan verir.

İnformasiya infrastrukturunun inkişafı daha çevik iş qrafiki şirkətinin əməkdaşları etməyə imkan verir, həmçinin istənilən yerdən (ofis, ev, avtomobil və ya istifadə edərək, simsiz rabitə, dünyanın istənilən nöqtəsindən) bu işi yerinə yetirmək onlara imkan verir ki, iri şəhərlərin sakinləri üçün iş imkanları yaxşılaşdırmağa imkan verir. Bütün bu effektləri olan əməkdaşlarının rifahını artırmağa imkan verir ki, İKT yayılmasından sinenegetik effektin yaranmasını təmin edir.

Genişzolaqlı şəbəkənin istehlakçılar üçün lazımi mal haqqında informasiya axtarışı asanlaşdırmaq hesabına mal və axtarış optimal malgöndərəni сопоставительного təhlilinin aparılması, qiymətlərin müəyyən mənfəət yaradır ki, biznes-proseslər qondarma кастомизации (customisation) üçün zəmin yaradır - mal məhsulunun hazırlanması və keyfiyyətinin yaxşılaşdırılması tənzimləmə və ya sifarişçinin tələblərinə görə (texniki şərtlərə). Bunlar hamısı birlikdə bu qiymətləndirməsi dinamikasına müsbət təsir göstərir.

Bundan əlavə, genişzolaqlı şəbəkələr innovasiyalar sahəsində fərdi sahibkarların rolunu gücləndirir. Şəbəkəsinin iri korporasiyaları ilə birgə, kiçik və orta

biznesin firmalara imkan və ya onlarla rəqabət apararaq, diapazonlar bazarlarını genişləndirməyi təklif edir.

Müasir dövrdə hər şey fərdi istifadəçi kompüter şəbəkələri və ev şəraitində daha da artır. Aydındır ki, hər bir firma öz istehsal xərclərinin struktur parametrləri, bu yol verərək, evdə (bu "çevik iş qrafiki" yaratmağa imkan verir və daha optimal istifadə iş saatları) işləməyə əməkdaşlarına fəal təsir göstərə bilər. Digər imkanlar onlayn təhsil, iş və mənzil on-line axtarışı daxildir. İnternet mağazasının on-layn baş idarəsi də daxil olmaqla öz hesabları evdən də banklarda yeni istehlak xidmətlərinin geniş diapazonu açır. Müraciəti "elektron mağaza" xidmətləri olan, indi asılıdır, genişzolaqlı şəbəkənin işgüzar fəallığı artırır ki, elektron satış həcmi də müsbət təsir göstərir.

Qiymətləndirmə tədqiqatlarında iqtisadi effekti ümumilikdə İKT və şəbəkələrin istifadəsindən dəqiqliklə hesab etdiyindən, onların əmanətin yaranıb, birincisi, onların təsiri - effekt yeni, statistika da onun bütün dərinliyini əks etdirmir və ikincisi, bu texnologiya sürətlə inkişaf edir, buna görə də hesablamalar daha çox iqtisadi amil kimi texnologiyaların potensial töhfəsini nəzərə alırlar. Araşdırmalar göstərir ki, İKT (məsələn, avadanlığın və proqram təminatının yaradılması üzrə sektorlarda) (qlobal şəbəkəyə inteqrasiyası zamanı şirkətin proqram təminatının istifadəsi və imkanları öz biznes-modeli) istehsalında məhsuldarlığın artım daha çox səmərə verir.

Bütün bu şərtləri barədə məlumat göstərir ki, "informasiya cəmiyyəti" tədricən formalaşır. "İnformasiya cəmiyyəti cəmiyyətdən ilkin və təkrar (aqrar) (sənaye) sektorunun üstünlük təşkil etdiyi fərqlənir, belə ki, informasiya, biliklər, informasiya xidmətləri və onların istehsalı ilə əlaqədar olan bütün sahələr, daha sürətlə artır, yeni işyerlərimənbəyidir, iqtisadi inkişafında dominant olur".

Bu prosesi qiymətləndirmək üçün kəmiyyətçə, müvafiq statistik məlumatlar olmalıdır. Lakin ciddi çətinliklər burada yaranır, çünki statistik sistem inersiyadır, qaçılmaz gecikmələrdən ilə yeni göstəricilər ölçülər tətbiq edir. Təsir texnologiyası,

strukturu, bazarın xüsusiyyətlərini sənayesinin asılı olaraq İKT məşğulluğa dəyişir. Texnoloji tərəqqi iş yerlərinin azalmasına səbəb olur, çünki avadanlıqlar daha "intellektual" olur və daha az olan tələb edir. Analoji proseslər, mobil rabitə və informasiya xidmətlərinin yeni proqram məhsullarının hazırlanması, çoxlifli kommunikasiyaların tətbiqi ilə də baş verir.

İKT kimi həyatımızın bütün böyük sahələri və lokal şəbəkələrin İnternet vasitəsilə təcrübə göstərir, hər yerdə yayılması, iqtisadiyyat sektorunun və biznes prosesləri onların yaxşılaşdırılması və keyfiyyətinə təkan verərək, onun dinamikliyini artırmaqla onların öz iqtisadiyyatını, bununla da ölkə iqtisadiyyatının inkişafında struktur dəyişikliklərə və tərəqqiyə kömək edir.

2.3 Region müəssisələrində İKT tətbiqinin təkmilləşdirilməsi

Müəssisənin informasiya resurslarının formalaşdırılması və inkişafı aşağıdakı istiqamətlər üzrə həyata keçirilir: Bir problemlər və onların həlli üçün zəruri olan informasiya müəyyən edib; Informasiya zəruri mənbələrinin təhlili: toplanması, işlənməsi, təhlili və informasiya verilməsi, aşkar edilmiş problemlərin həlli. Qərar qəbul edən şəxslər üçün alternativlərin hazırlanması və müəssisədə biznesin müasir formalarının tətbiqi üçün mühüm məsələdir və onun informasiya təhlükəsizliyi haqqında məsələnin həllindən ayrılan deyil. Təminat sisteminin informasiya və kommunikasiya texnologiyaları (İKT) özündə birləşdirən adam əsas biznes proseslərin, müəssisənin informasiya resurslarının köməyi ilə həyata keçirilir. İki müstəqil proses İKT anlayışının təməlinə durur: Informasiya texnologiyaları və kommunikasiya. Bu konsepsiyalarda - ilk proses, informasiyalaşma, informasiya texnologiyası, ikinci əsaslanır - iqtisadi agentləri (subyektləri) arasında qarşılıqlı əlaqəni təsvir edir.

Şəbəkəsi çox vacib və aktual məsələdir. Bu işin məqsəd tədqiqatın nəticələrinin şərhli elmi-nəzəri metodların əsaslarının inkişafı üzrə səmərəli idarəetmə sisteminin İKT əsasında müəssisəsi sayılır. Qarşıya qoyulan məqsədə uyğun olaraq bölünənlər idi və aşağıdakı məsələlər həll edilmişdir: Informasiya-kommunikasiya operativ texnologiyaların formalaşmasının nəzəri və təşkilati əsaslarını müəssisənin idarəetmə sistemində tədqiq: Şəbəkə təşkilatlarının inkişafı metodologiyası müasir vəziyyəti tədqiq: Konsepsiyasının elementləri, metodik prinsipləri, müddələrinin informasiya-kommunikasiya idarəetmə

səmərəliliyinin artırılmasına yönəldilmiş texnologiyaları sistemlərinin formalaşdırılması üzrə hazırlanıb; Informasiya-kommunikasiya texnologiyaları sisteminin idarə edilməsi müəssisələri tərəfindən hazırlanıb; metodik yanaşmalar və prinsiplər idarəetmə sistemlərində informasiya-kommunikasiya səmərəliliyinin qiymətləndirilməsi üzrə müəssisələr əsaslıdır. Tədqiqatın predmeti ekonomiko-təşkilat strukturları yaradır.

İnformasiya-kommunikasiya texnologiyaları əldə olunmuş səviyyəsi və inkişaf problemləri siyasətdən keçidin zəruriliyini müəyyənləşdirir, informasiyalaşdırma ayrı-ayrı sahələrinin inkişafı istiqamətində rabitə və informasiya texnologiyalarının ümumi strategiyasının formalaşmasına gətirib, - dünya informasiya cəmiyyətinə daxil olmasıdır. Vahid informasiya məkanının formalaşması üçün əsas istiqamətini dəyişmək olar, eyni dərəcədə həm dövlət strukturları, həm də respublikanın əhalisi bütövlükdə istifadə edə bilərlər ki, məlumat bazalarının və informasiya resursları, bilik və informasiya infrastrukturunun inkişafı region siyasətinin artıq mövcud olan texnoloji imkanlardan qüvvəyə. Ardınca bu informasiya hüququnun təmin edilməsi və təşkilati, texnoloji bazasının təkmilləşdirilməsi təbii səbəb olacaq. İnformasiya-kommunikasiya texnologiyaları ölkənin inkişafı üçün ümummillə strategiyanın həyata keçirilməsi çərçivəsində bir mühüm istiqamətlər kimi nəzərdən keçirilir. Potensialın faydalı informasiya-kommunikasiya texnologiyalarının inkişafı, informasiya təminatının yaxşılaşdırılması, regionlarda informasiya-kommunikasiya texnologiyaları sahəsində proqram məhsulunun ixracının yeni imkanların yaranması barədə fermerlərin satış bazarlarında kənd təsərrüfatı məhsullarının və hava şəraitində əmək məhsuldarlığının artırılması və idarə, xidmət göstərmək, distant təhsil imkanlarının genişləndirilməsi, konsultativ tibbi yardım ilkin yaradılması, sektor yaxşılaşdırılması, səmərəliliyinin əldə olunması daxildir. Vətəndaşların dövlət rəfəfindən verilən xidmət keyfiyyətinin Sosial-iqtisadi proseslərin informasiya təminatının əsas istiqamətləri və sahələri regionlarda iqtisadi, texnoloji, sosial və ekoloji məsələlərin innovasiya fəaliyyəti ilə daha sıx bağlıdır ki, onların həlli məcrasında dayanır. Onlardan məsələlərin müxtəlifliyini əsas göstərmək olar ki, buna ilk növbədə, aid etmək lazımdır:

- Yüksək rəqabət qabiliyyətinə nail olunması buraxılan məhsulların daxili və xarici bazarlarda reallaşdırılması;
- İxracata lazımi sürəti buraxılan məhsulun köməyi ilə təmin edilməsi;

- İxracın ümumi həcmində yüksək keyfiyyətli məhsul ixracının payı yüksək nailiyyətdir;
- Məhsul və texnologiyaların yeniləşmə sürəti maksimum təmin edilməsi;
- Yüksək texnoloji istehsalın səviyyəsinin nailiyyəti;
- Ehtiyatlar bütün növ mövqelərin iqtisadi- sosioloji ilə optimal istifadə olunması;
- Yeni məhsul, texnologiya və xidmətlərin yaradılmasında və həyata keçirilməsində ekoloji təhlükəsizliyin təmin edilməsi və ətraf mühitin çirklənməsinin azalması.

Elmi - texniki inkişaf prioritetlərinin seçimi sosial-iqtisadi siyasətin mühüm istiqaməti olur. Vəzifə informasiya təminatı bununla bağlı olmalıdır, real vəziyyətinin müəyyən edilməsi, səmərəli sosial-iqtisadi fəaliyyətinin miqyasının müəyyənləşdirilməsi elm və texnikanın müasir inkişafının müəyyən edilmiş sektorlarında ölkənin, regionların və müəssisələrin qiymətləndirilməsinə mövqeyi ölkədə iqtisadi aktivliyi və s. ibarətdir. Ölkədə yaranmış real sosial-iqtisadi vəziyyəti nəzərə alaraq və sosial-iqtisadi fəaliyyətin informasiya təminatının müasir tendensiyalar ümumiləşdirərək, əminliklə demək olar ki, yaxın perspektivdə informasiya təminatının əsas istiqamətləri kimi daha çox maraq kəsb edir:

- Sosial-iqtisadi sənaye müəssisələrinin fəaliyyəti, sahə və regional elmi təşkilatlarının yaradılması;
- Xidmət sahəsində sosial-iqtisadi fəaliyyəti genişləndirilməsi;
- İnfrastruktur sosial-iqtisadi fəaliyyəti (innovasiyaların tətbiqi üzrə vasitəçilik xidmətləri göstərən ixtisaslaşmış firmalar da daxil olmaqla, informasiya proseslərinin informasiya təminatı, maddi-texniki təchizat, maliyyə-kredit və hüquqi xidmətlər, habelə təcrübəli və maddi-texniki bazasını elm, və s. yaradılması);
- Yeni təşkilati formalarının informasiya fəaliyyətinin, o cümlədən maliyyə-sənaye qrupları, regionlararası və beynəlxalq texnoloji mərkəzlər, virtual müəssisələr və s. yaradılması;

Şəhər, rayon və sahələrin, regionların administrasiyalarının fəaliyyətinin təşəkkülü və inkişafında innovasiya və innovasiya fəaliyyəti.

Təsərrüfat fəaliyyətinin səmərəliliyinin və rəqabət qabiliyyətinin artırılması proseslərinin sürətləndirilməsi zərurəti sosial-iqtisadi fəaliyyət sahələrində və regionlarda, bölgələrdə informasiya mərkəzlərinin xüsusi sahələrarası müəssisələrdə informasiya təminatının yaradılması ilə yanaşı, qurumlann yaradılması, həmçinin regional mərkəzlərin sosial-iqtisadi fəaliyyətin analitik-informasiya təminatı şəklində tələb edir. Belə mərkəzlər struktur dəyişikliklərinin və innovasiya fəaliyyətinin uğurla keçirilməsi üçün zəruri olan məlumatların və biliklərin toplanması, sistemləşdirilməsi, saxlanması, aparmaqla bölgənin müəssisələrində marketinq fəaliyyətinin monitorinqinin keçirilməsi və bir-birinə və onlann qarşılıqlı əlaqələr, tərəfdaşlıq, əlavə məşğul olmalıdır.

Regionda bilik və məlumat bazasını təşkil etmək:

- Sənaye müəssisələrinin müxtəlif qrupların informasiya tələbatının proqnozlaşdırılması və aşkarlanması üzrə tədqiqatları təşkil etmək və aparmaq;

- Uçotu, qeydiyyatı, sertifikatlaşdırılması və reklam olan avtomatlaşdırma sistemləri, müxtəlif tipli informasiya resurslarının təşkili; Regionda və ölkədə mövcud olan bilik və məlumat bazaları üzrə sorğu xidmətini yaratmaq;

- Qabaqcıl intellektual informasiya texnologiyaları işləyib hazırlamaq və yaymaq;

- Kompleks informasiya təminatı, innovasiya fəaliyyəti, struktur dəyişikliklərinin marketinq məhsul yönümlü və dislokasiyanı məlumat bazalarının şəbəkəsinin strukturunu təşkilati-funksional avtomatlaşdırılmış sistemlərin hazırlanması, müəssisə regionun deyil

Kardinal dəyişikliyi qurumun xidməti müəssisənin kəsilməz işinin təşkili, regional informasiya mərkəzinin yaradılması, həm də təsirli iqtisadi münasibətlərin qurulması, idarə mənsubiyyətindən və mülkiyyət formasından asılı olmayaraq müəssisə və sahələrin regionun elmi-texniki informasiya, onların arasında daha sıx

əsaslanan, elmi-texniki kooperasiyası müəssisələri arasında əlaqələrin qurulması və inkişaf tələb edir. Regional səviyyədə və müəssisələrin informasiya qurumları belə prinsiplər olaraq yeni məhsullar və marketinq innovasiya fəaliyyətinin informasiya təminatı kompleks şəkildə istiqamətlənmiş region müəssisələrinin yaradılması, kömək etməlidir:

- innovasiya texnologiyalarının tətbiqi, elmtutumlu sahələrin üstün inkişafının əsasında maddi istehsal sahəsinin struktur dəyişikliklərinin edilməsi;
- Elmi-tədqiqat, layihə-konstruktor işlərinin və istehsalın texnoloji hazırlığı səviyyəsinin yüksəldilməsi və müddətinin ixtisar edilməsi, innovasiya fəaliyyəti, elmi-texniki tərəqqinin sürətləndirilməsini təmin edilməsi;
- Xalq təsərrüfatı təyinatlı qabaqcıl yerli və xarici elmi nailiyyətlərin və elmi yeniliklərin geniş tətbiqi əsasında innovasiya məhsullarının nomenklaturasının genişləndirilməsi və istehsalın intensivləşdirilməsi;

Sahələrarası və regionlararası əlaqələrin inkişafı məqsədilə innovasiya fəaliyyətinin və innovasiya proseslərinin sürətləndirilməsi.

Aydın olur ki, informasiya texnologiyalar problemləri olan kiçik müəssisə kimi korporasiyalara, bütöv sahələrin və regionların mühüm iqtisadi proseslərə toxunur.

Bizim fikrimizcə aşağıdakı üç əsas problemlər, bu problemlərin arasında ən vacib sosial-iqtisadi amillərlə bağlıdır:

- Biznes fasiləsizliyi təmin edilməsi, o cümlədən, təbii fəlakətlər zamanı, böhranlarda və digər fors-majör hallar. Müəssisə, sahə, regional qurumları, bizneslə əlaqədar mövcud ola bilməz, bu mümkün olmadığı halda çıxarılması və saxlanması üçün lazımdır.
- Şirkətlərə, sahələr hazırlamaq və keçirmək səmərəli bərpası və inkişafı bilik və məlumat bazalarının yüksək məhsuldar şəbəkələrinin inkişafına imkan verməlidir.
- Bu problemin həlli tətbiqi ilə ruhu virtual ayrılmış yüksək sürətli web-serverlər ola bilər. Bu resurslardan səmərəli şəkildə əlaqələndirmək, hesablamanın

miqyaslılıq - yüksək sadəliyi, klaster və saxlanması üçün resursların optimal istifadəsi yüksək məhsuldar şəbəkələrinin yaradılmasına gətirib çıxara bilər.

Şübhəsiz bu problemin həlli üçün informasiya və digər amillər təhlükələr yarada bilər. Belə web-serverlər məqsədi ilə onun qanuni istifadə üçün açıq informasiya ilə maraqlanan yox ola bilər.

Digər problem şirkətinin üzləşdiyi problem məsələlərin həlli üçün heyətin biridir. IT şirkətləri aşkar etmişlər ki, onlar üçün bir nömrə - personal, IT lazımı hazırlığı təmin etmək olub. İnsan daha az müdaxilə ilə mərkəzləşdirilməsi hesabına idarəetmə və saxlanması təşkilatın fəaliyyətinə bu problemi həll etmək olar. Amma keyfiyyət problemləri informasiya texnologiyaları elə burada yarana bilər.

Qeyd etmək vacibdir ki, informasiya texnologiyalar bazasının böyük hissəsi xarici informasiya sistemləri və proqram təşkil edir. Yoxluğu öz araşdırmaları yönümlü iqtisadi proseslərin xüsusiyyətlərini aşağıdakı problemlərin biri ola bilər.

Bugünkü informasiya məkanı AZərbaycan iqtisadiyyatının zəif bağ olan öz aralarında informasiya sektorunun (dövlət və kommərsiya, təsisat və regional) genişləndirilməsi və istifadə üçün asan və onların hər biri müxtəlif səbəblərdən ibarətdir.

Bazar iqtisadiyyatının təşəkkülü zamanı informasiya resurslarının xeyli hissəsi qeyri-dövlət sektorunda iqtisadiyyatın, üstün və çox vaxt xeyli qabaqlayan dövlət bazarda kommərsiya infotmasiya formalaşmağa başladı. Daha bir mühüm problem siyasətinin formalaşdırılması sahəsində buradan yaranır və informasiya məkanına daxil edilməsi qeyri-dövlət təşkilatlarının müxtəlif sinif və istifadə edilməsi informasiya resurslarının formalaşdırılması vahid qaydasını tənzimləyən normativ sənədlər özəl sektorun informasiya resurslarının istifadəsi kömək etməlidir.

İnformasiya infrastrukturunun təkmilləşdirilməsi dövlət siyasəti iqtisadiyyatın, eləcə də onun ayrı-ayrı regionlarda müxtəlif inkişaf səviyyəsi informasiyalaşdırılması ölkənin regionlarında da nəzərə alınmalıdır.

III FƏSİL

AZƏRBAYCAN İQTİSADİYYATINDA GENİŞZOLAQLI İFORMASIYA SİSTEMLƏRİ

3.1 Azərbaycanla “elektron hökumət” layihəsinin tətbiqinin çoxfaktorlu təhlili

İKT imkanlarının istifadə edilməsi əsasında insanların radikal dəyişdirilməsi, yaradılması olmadan elektron hökumətin yaradılması ideyası sönük görünür. Bu qeyd edilməsi və hallandırılması dövlət məmurlarından dəyişikliklərin yeni prinsiplial bilik və bacarıqlarının olmasını tələb edir. Təəssüf ki, Azərbaycanda əksəriyyət təhsil tələbatlarının tədqiqi onu göstərir ki, məsələnin həlli məmurun öz fəaliyyətində texniki və proqram vasitələrindən istifadə səviyyəsinin yaxşılaşdırılmasına fokuslaşır. Əslində isə fəaliyyəti təkmilləşdirən zəruri reformaların fəaliyyətini təkmilləşdirən zəruri reformaların aparılması bacarığının yüksəldilməsi istiqamətinə yönəlməlidir. Nəticədə ona gəlib çıxır ki, elektron hökumət layihəçilərinin İT kompetensiyalı zəruri tərkibi haqqında yalnız təsəvvürlərə malik oluruq. Dövlət məmurlarının ixtisasartırma sistemi üçün qeyri adekvat arientira formalaşır, nəticədə isə Azərbaycanda daha səmərəli yüksək nəticəli elektron hökumət layihələrinə gəlib çıxma bilmirik.

Hal hazırda Azərbaycanda elektron hökumət (EH) layihəsinin tətbiq edilməsi prosesini izləyirik.

Layihənin tətbiqində çoxlu problemlər ortaya çıxır:

- dövlət idarəçiliyi məmurlarının İT kompetensiyalı olmaması;
- dövlət məmurlarını İT kvalifikasiyanın hazırlığın qiymətləndirmə metodları işlənilib hazırlanmalıdır;
- müasir yüksək keyfiyyətli İKT-nin texniki təminatı yaradılmalıdır;
- idarəçilik məmurlarının İKT üzrə kvalifikasiyanın kompleks yüksəldilməsi problemi həll edilməlidir;

-idarəçiliyin bütün sahələri üzrə paylanmış , normativ informasiya bazalarının yaradılması vacibdir;

EH layihəsində yüksək səmərə və keyfiyyət əldə etmək üçün idarəçiliyi mükəmməl bacarmalıdır;

-sistemli yanaşmanın tətbiqini (məqsəd, prose, informasiya, normativ baza, personal işçi heyyyət) bacarmalıdır;

-əsas inzibati idarəetmə proseslərinin modelləşdirmə və informasiya tələbini bilmək lazımdır;

-EH qərarlarının yaradılması və tətbiqi layihələrini idarə etmək bacarığı olmalıdır;

-təşkilati dəyişikliklərlə və risklərlə idarə edə bilmək;

-göstərilən elektron xidmətlərin keyfiyyətini idarə edə bilmək;

-elektron imza layihəsinin tətbiqinin aşağı səviyyəsi və s. dövlət qulluqçuların İT kompetentliyin səviyyəsi aşağı olması kimi problemlərimiz vardır;

Yaranmış qeyri qənaətbəxş vəziyyətin səbəblərindən əsaslarını qeyd edək:

Ümumdövlət səviyyəsində İT kompetentli idarəetmə məmurlar seçimi metodikaların zəif işlənməsi son illərdə Dövlət imtahan komissiyasının bu məsələlərdə irəliləyişini də qeyd edirik.

-dövlət xidmətlərinin İT kompetentli peşə səviyyəsinin yüksəldilməsinə fərdi planların hazır olmaması;

-İT-nin yeni keyfiyyətinə uyğun olaraq dövlət qulluqçularının nəticəliliyinin və səmərəliliyinin qiymətləndirilməsi metodlarının zəif olması;

“Elektron hökumət” layihəsinin tətbiqi

İKT imkanlarının istifadə edilməsi əsasında radikal institutların dəyişdirilməsi, yaradılması olmadan elektron hökumətin yaradılması ideyası sönük görünür. Bu dəyişikliklərin qeyd edilməsi və reallaşdırılması dövlət məmurlarının prinsipal bilik və bacarıqlarının olmasını tələb edir. Təəssüf ki, Azərbaycanda əksəriyyət təhsil tələbatlarının tədqiqi onu göstərir ki, məsələnin həlli məmurun öz fəaliyyətində

texniki və proqram vasitələrindən istifadə səviyyəsinin yaxşılaşdırılmasına yaxınlaşır. Əslində isə fəaliyyəti təkmilləşdirən zəruri reformaların aparılması bacarığının yüksəldilməsi istiqamətinə yönəlməlidir. Nəticədə ona gəlib çıxırıq ki, elektron hökumət layihəçilərinin İt kompetensiyalı zəruri tərkibi haqqında yanlış təsəvvürlərə malik oluruq. Dövlət məmurlarının ixtisasartırma sistemi üçün qeyri adekvat orientir (istiqamət) formalaşır, nəticədə isə Azərbaycanda daha səmərəli yüksək nəticəli elektron hökumət layihələrinə gəlib çıxma bilmirik. Bu hesabatımızda məsələnin bəzi problemlərini araşdırmağa cəhd etmişik.

Açar sözlərimiz: elektron hökumət, İT kompetensiya, dövlət və bələdiyyə qulluqçuları, təhsil proqramları .

Hal-hazırda Azərbaycanda Elektron hökumət (EH) texnologiyası layihəsi tətbiq edilmə prosesini izləyirik.

Layihənin tətbiqində çoxlu problemlər ortaya çıxır:

-Universitetlərdə distant təhsilin tətbiqinə əyani təhsildə UKT-nın tətbiği üçün müəllimlər nə qədər kompetentiyalıdırlar;

-Elektron dövlət layihəsinin yaradıcıları və idarəedənləri, həmçinin istifadəçiləri orta məktəb və Universitetlərdə UKT üzrə keyfiyyətli təhsil almalıdırlar.

Bəs bu təhsili verən öyrətmənlərin İT kompetensiyaları necədir?

UNESCO-nun aşağıdakı tələbləri ödənməlidir:

Metodiki tələblər:

-təhsil proqramlarına vahid tələblərin qoyulması;

-UKT-nin istifadəsinə baza tələblərinin ;

-Pedaqoqun peşə inkişafına yönələn tədbirlər;

-Müxtəlif yanaşma və lüğətlərin uzlaşdırılması həyata keçirilməlidir;

Əsas İstiqamətlər:

-UKT-nin tətbiqi-texnoloji savadın artırılması;

-biliklərin mənimsənilməsi- təhsilin fundamentallığının yüksəldilməsi;

-biliyin istehsalı – yaradıcılıq bacarığı olan işçilərin hazırlanması;

İstiqamətlərin UNEC reallaşdırılması aspektinə diqqət edək

- UKT-nin təhsildəki rolunun dərk edilməsi;
- tədris proqramları və qiymətləndirilmə;
- pedoqoji praktikalar (treyninq, seminar,simpoziumlar və s.);
- UKT vasitələrinin əldə edilməsi;
- təşkilatçılıq və idarəetmə;
- peşə inkişafı-beynəlxalq əlaqələr, konfranslar, treyninqlər və s.
- dövlət idarəçiliyi məmurlarının İK kompetensiyasının zəifliyi;
- dövlət məmurlarının İT klavikasiyasının hazırlığının qiymətləndirilməsi

metodları işlənib hazırlanmalıdır;

-müasir yüksək keyfiyyətli İKT-nin texniki təminatı yaradılmalıdır;

- idarəçilik məmurlarının İKT kvalifikasiyasının kompleks yüksəldilməsi problemi;

-idarəçiliyin bütün sahələri üzrə paylanmış normativ informasiya bazalarının yaradılması;

EH layihəsində yüksək səmərə və keyfiyyət əldə etmək üçün idarəçiliyibacarmalıdır:

-sistemli yanaşmanın tətbiqini (məqsəd, proses, informasiya, normativ baza, personal, işçi heyət);

-əsas inzibati idarəetmə proseslərini modelləşdirmək və informasiya tələbatını bilmək;

-EH qərarlarının yaradılması və tətbiqi lahiyyələrini idarə edə bilmək;

-təşkilati dəyişikliklərlə və risklərlə idarə edə bilmək;

-göstərilən elektron xidmətlərin keyfiyyətini idarə edə bilmək və s.

-elektron tədrisin təşkili və proseslərin idarəedilməsi bacarığı;

-mətn, sxem, cədvəl, şəkil, düstur daxil olunan materialların seçilməsi, proqramların modernizasiyası;

-tədris prosesində istifadə edilən vasitələrin İKT bazasına keçirilməsi;

- tədris rejiminin seçilməsi;
- təlim-metodik sənədlərin hazırlanması;
- biliyin qiymətləndirilməsi prosesinin (imtahan, yoxlama) avtomatlaşdırılması;
- biliyə avtomatlaşdırılmış nəzarət, tapşırıq məsələ və sualların hazırlanması.
- avtomatlaşdırılmış sorğuya görə cavablardakı səhvlərin aşkarlanmasının şəffaflığı;
- cavablardakı tez-tez rast gəlinən səhvlərin təhlili nəticəsində təkrar mövzunun müəyyənləşdirilməsi;
- öyrənənin şəxsi inkişaf istiqamətini proqnozlaşdırmaq;
- öyrənən üçün elektron kitabxananın seçilməsi (lokal qapalı öyrətmə);
- internetin açıq resursları ilə işləmək bacarığını öyrənmək (açıq pyrətmə portalı)

Ən başlıca isə ondan ibarətdir ki, elektron hökumət ideyasının tətbiqində buraxılan səhv ola bilər ki, biz “atı arabaya yox, tərsinə arabanı ata qoşmuş “olaq! Yəni bu ideya vətəndaşa xidmət üçün yox hökumət üçün istifadə edilsin. Konkret təşkilatları xüsusi ilə vətəndaşlarımızı elektron texnologiyaya hazırlamaq əsas məsələdir. Azərbaycanın şirkətlərinin, mərkəzi və yerli icra orqanlarının İT kompotetliyini hazırlaya bilmişikmi?

Yaranmış qeyri qənaətbəxş vəziyyətin səbəblərindən əsaslarını qeyd edək:

- ümumdövlət səviyyəsində IT kompotentli idarəetmə məmurların seçimi metodikaların zəif işlənməsi. Son illərdə Dövlət İmtahan Kommissiyasının bu məsələlərdə irəliləyişini də qeyd edirik;
- dövlət xidmətçilərinin İT kompotentli peşə səviyyəsini yaxşılaşdırmağa fərdi planların hazır olmaması;
- İT-nin yeni keyfiyyətinə uyğun olaraq dövlət qulluqçularının nəticəliliyinin və səmərəliliyinin qiymətləndirilməsi metodikalarının zəif olması;
- dövlət qulluqçularının İt peşə səviyyəsini yüksəldilməsi üçün vahid informasiya resurslarının kifayət qədər olmaması;

Fikrimizcə həyata keçirilməli olan tədbirlər:

-təhsilin orta və bakalavr pilləsində İT tədris proqramlarına yenidən baxılmalı;

-Tədris xəsaitlərinin elektron versiyalarının sayt və informasiya bazalarının yaradılması;

-vətəndaşa elektron xidmətlərinin keyfiyyəti, üstünlükləri haqqında haqqında bilikləri kütləvi informasiya vasitələri ilə mütəmadi tətbiq etmək;

-hər bir vətəndaşın “elektron hökumət “ layihəsindən istifadə şəraitinin yaradılması;

- elektron xidmətlərin modellər toplusunun fəaliyyəti və istifadəsinin daha asan, anlaşılın variantlarının işlənilib hazırlanması;

-hökumətin bütün idarəetmə strukturlarında elektron sənəd dövriyyəsinin yaradılması və istifadəsinin təşkili. Belə ideyalara nümunə kimi UNEC-in doc.net layihəsini göstərə bilərik.

Ən nəhayət İKT üzrə orta ali təhsil müəsisələrinin yaradılması və olanların fəaliyyətlərinin uzlaşması, mərkəzləşməsi yolu ilə ölkəmizdə “elektron hökumət “ layihəsinin daha səmərəli keyfiyyətli reallaşdırılmasına nail oluna bilinər.

3.2 Genişzolaqlı internetin tətbiqi problemləri.

Azərbaycanda E-hökumət sistemi tətbiq olunsa da, hələ də çoxlu həlli vacib məsələlər qalmaqdadır.

Bu problemlər meydana çəxdıqca həlli yolları axtarılır və sistem get-gedə inkişaf edir. Elektron hökumətin inkişafına mane olan amillərə baxaq:

1. İnternetə hamının çıxışının təmin edilməməsi. Avropa Birliyi və ABŞ sakinləri əsəən ev kompütləri vasitəsilə internetə çıxışı varsa 1-ci fəsildəki sxemdən görüldüyü kimi Azərbaycanda yalnız 40,9% ev kompüterləri vasitəsi ilə daxil olurlar, digər hissəsi məktəblər, internet kafe, işdə internet istifadə edir. Vətəndaşların e-hökumət portallarına rahat çıxışının təmin edilməsində fakt nəzərə alınmalıdır.

2. Maliyələşmənin məhdudluğu bəzi ölkələrdə bu layihənin xərci bütün infrastrukturun yeniləşməsini tələb etdiyindən çox xərc tələb olunur, buna görə də sərfəli yol tapılmalıdır. Hesab edirik ki, Avropa təcrübəsi ən sərfəli variantdır. Hökumət orqanları kiçik və orta bizneslə internet vasitəsi ilə əlaqə yaradır. Ən yaxşı variant elektron satınalma və tender layihələri sayılırlar. Bu sistemdən istifadə nəticəsində 50%-ə qədər vəsaitə qənaət edilə bilinir.

3. İctimai siyasi iradə və bürokratik maneələr. Elektron hökumətin yaradılması üçün şərt təkcə kompüterlərin alınması və veb-saytın qurulması deyil. Bu il yalnız əməliyyatları kompüterləşdirməyə, “kağız dünyasından” çıxmağa kömək edə bilər. Elektron idarəetmədə daha çox hökumətin virtual transformasiya olunmasıdır: o siyasi iradə və lazımlı resursların yaradılmasını tələb edir. Yeni texnologiyaların alınmasını, çətin proseslərin avtomatlaşdırılması dövlət idarəçiliyini təkmilləşdirə və ya dövlət idarəçiliyində iştirak səviyyəsini qaldıra bilməz. E-hökumət layihəsi dövlət məmurlarının iştirakı ilə həyata keçirilə bilər. Bu halda uyğun maliyyə resursları, müvafiq qanunvericiliyin qəbulu təmin edilir. İKT inqilabı köhnə fikirli idarəedicilərin sonu olmalıdır. Hər bir dövlət məmuru bu texnologiyanın özü və dövləti üçün nə dərəcədə əhəmiyyətli olduğunu anlamalı və gələcək naminə köhnəyönlü fikirlərdən vaz keçməli, firtuallaşmağa kömək etməlidirlər

4. İdarəetmə informasiya sistemlərinin keyfiyyəti. Dövlət orqanları ilə insanların virtual əlaqəsi, əlbəttə, müxtəlif icra hakimiyyəti orqanlarının informasiya sistemlərinin keyfiyyəti, tamlığından asılıdır. Sistemlərin əlaqəsi, informasiya resursları üçün ümumi standartların qəbulu, üfüqi səviyyədə informasiya mübadiləsi üçün imkanların təmin edilməsi, dövlət informasiya resurslarında sadə axtarış, e-hökumətin inkişafında mühüm məsələlərdəndir.

5. İnternetdən istifadənin mühüm motivasiyası. Hətta inkişaf etmiş internetə çıxış sisteminin olması belə vətəndaşların hökumət orqanlarına geniş müraciətinə zəmanət vermir. Buna görə bu sistemdən istifadə üçün hər hansı motivasiya tədbirləri yaratmaq olar. Vergiləri daima online ödəyən ödəyicilərə müəyyən faiz güzəşt edilə bilər.

6. Bələdiyyə problemləri. “E-hökumət” portalı yerli idarəetmə orqanları ilə vətəndaşlar və hüquqi şəxslər arasında qarşılıqlı əlaqəni təmin edir. Dövlət orqanları artıq “E-hökumət portalına ”inteqrasiya olunsada bələdiyyələrdən heç bir yenilik yoxdur. Bələdiyyələr üçün xüsusi hallar nəzərdə tutulmayıbsa, bələdiyyələrin fəaliyyəti haqqında məlumatları, bələdiyyə üzvləri tərəfindən ildə bir dəfədən az olmayaraq seçicilərinə hesabat verməsini, bütün iclasların protokollarının saytda yerləşdirməsini təmin etməlidirlər. Bələdiyyələrin virtuallaşması gecikir. Bələdiyyələrin virtuallaşması ilə bələdiyyələr yerli özünü idarəetmədə informasiya və kommunikasiya texnologiyalarının tətbiqini, vətəndaşlara və digər orqanlara internet vasitəsi ilə xidmət göstərilməsini, qurum daxilində işçilərin kompüter şəbəkələri ilə öz aralarında fəaliyyətlərinin qurulması, qurumdan kənar lazımi qurumlarla informasiya mübadiləsi fəaliyyəti təşkil etməlidirlər. Bələdiyyələrin E-hökumətə keçidin üstünlüyü ondan ibarətdir ki, bələdiyyədə yaşayan vətəndaşı maraqlandıran informasiya, bələdiyyənin saytında yerləşdirilmiş olsun. Bələdiyyəyə müraciət etməyə ehtiyac qalmır, lazım olan informasiya portaldan götürüləcək. Həm vətəndaş, hə də bələdiyyə tərəfindən zaman itkisinə yol verilmir, növbələrdə durmağa ehtiyac qalmır, vətəndaş bürokratiya ilə qarşılaşmır. Sürətli xidmət təmin olunur. Bələdiyyədə

vətəndaşlar bürokratiya ilə qarşılaşmamalı, görülən işlər şəffaf olmalıdır. Bələdiyyələrin portala inteqrasiyadan əvvəl bələdiyyələrin özünün virtuallaşması təmin edilməli, bu sistemin inteqrasiyası təmin edilməlidir. Bələdiyyələrin virtuallaşması proqramı 4 mərhələdə gerçəkləşməlidir: a) bələdiyyələrin kompüterləşməsi, internet saytlarının varlığı, yerli özünüidarəetmədə maliyyə-büdcə kompüter proqramlarının tətbiqi işlənməli; b) bələdiyyələrdə sənəd dövriyyəsinin virtuallaşması, ofisin elektronlaşması prosesi aparılmalı; c) kommunal xidmətlərin virtual ödənişi başa çatdırılmalıdır; d) ərazi xəritə və xidmət bazaları yaradılmalıdır.

7. E-hökumət layihəsinin təhlükəsizliyi. “E-hökumət” portalında vətəndaş qeydiyyatdan keçərkən vətəndaşın sənədlərlə unifikasiya olunması tədqiqə layiq hərəkət olsa da məsələ bununla qurtarmır. İnformasiya təhlükəsizliyi vətəndaşın verilənləri portalda qeyd olunduqdan sonra təmin olunmalıdır. Çunki e-hökumət portalında vətəndaşların məlumatları və əməliyyatları daha geniş təsvir olunmalıdır, məlumatlara digər bir şəxsin kibərhücum nəticəsində malik olması hımin vətəndaşı, müəsisəni tamamilə müflis edə bilər.

“E-hökumət” təhlükəsizliyin daha yaxşı qorunması baxımından vətəndaşın istəyi ilə “sahibi səs dalğası” texnologiyasından istifadə edilməsini məsləhət görürdik. Səs dalğası insanın əl izləri və göz qişası strukturu kimi idendifikasiyadır. Əl izini kompüter vasitəsilə göndərmək çətin, göz qişası strukturunun skayner aparatının çox bahalı olmasını nəzərə alaraq “sahibin səs dalğası” texnologiyası digərləri ilə müqaisədə daha səmərəlidir, hər bir kompüter insanın səs dalğası nümunəsini qəbul edə bilər.

NƏTİCƏ VƏ TƏKLİFLƏR

İnfokommunikasiyalar texnologiyalarının (İKT) inkişaf səviyyəsi, Azərbaycanda hazırda regional sosial-iqtisadi sisteminin (onun bütün elementləri nəzərə alınmaqla, - bazar infrastrukturunun müxtəlif sosial-iqtisadi institutları, iqtisadi subyektlərin və s) rəqabət qabiliyyətinin xeyli dərəcədə təmin etmək imkanları və səviyyəsini müəyyən edir.

Məsələnin araşdırılması ölkənin sosial-iqtisadi inkişafı üçün İKT-nin inkişafı subyekt-obyekt münasibətlərin bütün səviyyələrdə kompleks təhlilinin aparılmasını tələb edir.

1 Respublika subyektinin idarəetmə vəzifələri səviyyəsində İKT-nin inkişafı kimi ümumi informasiya-kommunikasiya məkanının formalaşması və informasiya texnologiyaları infrastrukturunu ilə regionun informasiya texnologiyaları infrastrukturunun inteqrasiyası məqsədilə regional kompleks informasiya sistemləri və müəyyən edir. "Elektron hökumətin" yaradılması arxitekturasının fəaliyyətinin səmərəliliyinin artırılması, dövlət idarəçiliyi və yerli özünüidarəetmə;

Aşağıdakılar çox vacibdir:

- Əhalinin sosial müdafiəsi, təhsil, səhiyyə, mədəniyyət, Mənzil-kommunal Təsərrüfatı sahəsində İKT-nin tətbiqinin genişləndirilməsi;
- Müəssisə bütün mülkiyyət formalarının inkişafı, elektron ticarət sisteminin informasiya təminatı sisteminin yaradılması.

2 Elektron hökumətin yaradılması və fəaliyyətinin təmin edilməsi dövlət siyasətinin bir istiqaməti kimi regionun kompleks informasiya sistemləri və resurslarının fəaliyyətinə dəstək təmin edən Rusiya Federasiyasının subyektinə olmuşdur dövlət hakimiyyəti orqanlarının, yerli özünüidarəetmə orqanlarının, idarə və müəssisələrin, onların sərəncamında olan və onları birləşdirən əsasında regionun informasiya texnologiyaları infrastrukturunun yaradılması..

3 Elektron hökumətin formalaşdırılması dövlət orqanlarının saytlarının inkişafı, infrastrukturun yaradılması İnternet şəbəkəsində ictimai fəaliyyəti barədə

informasiyadan dövlət orqanlarının və dövlət xidmətləri nəzərdə tutulur, verilən elektron formada müraciət, vətəndaşların dövlət orqanları ilə qarşılıqlı dəstək məlumatlı-məlumat vahid sisteminin yaradılması, vətəndaşların müraciətlərinə telefon emalı müəssisə mərkəzlərinin inkişafının təmin edilməsi..

4 İnternet şəbəkəsində "bir pəncərə" prinsipi üzrə təmin olunur. Portalı dövlət orqanları ilə vətəndaşların qarşılıqlı fəaliyyətin, eləcə də müxtəlif tematik təyinatı (kiçik biznes, investisiya, turizm və s.) üzrə istinad, bu təsisat saytları (Maliyyə, Səhiyyə, Təhsil Nazirliyi və Əmək Və Əhəlinin Sosial Müdafiəsi və s.) saytları dəstək məlumatlı-məlumat vahid sistemini ehtiva edir.

5 Dövlət təşkilatları, maliyyə, telekommunikasiya və enerji şirkətləri İKT XİDMƏTLƏRİNİN ən iri istehlakçısı olaraq qalır. Bundan başqa, korporativ səviyyədə kommunikativ yönümlü regional biznes şirkətləri arasında мультисервисной rabitə şəbəkəsinin fəaliyyəti effektiv olmaqla, elektron sənəd dövriyyəsi göstərilir. Belə xidmətlərin inkişafı kimi çıxış sürətinin artırılması, eləcə də rayon mərkəzlərində, o cümlədən kənd yerlərində internet istifadəsinin genişləndirilməsi və elektron ödəniş sistemlərin elektron ticarətin inkişafı üçün geniş perspektivlər açmağa imkan verəcək.

6 Azərbaycan isə informasiya rəqabətə davamlı texnologiyaların praktiki olaraq istehsal etmir. Lakin bu ölkəmizin gələcəyi və iqtisadiyyat üçün prioritet sahələri dövlət tərəfindən maliyyələşdirilməsi istənilən halda yaxın gələcəkdə Azərbaycanın kompüterləşdirilməsi istiqamətində irəliləyiş gözləmək olar. Və səmərəli milli informasiya sisteminin yaradılması istiqamətində xarici texnologiyaları bazasında əvvəlcə, sonra isə rusiya texnologiyaları və milli, mütəxəssisi ola bilər

Müəyyən şərait bunun üçün ölkədə var:

- Kifayət qədər səmərəli təhsil sistemi sahəsində müasir rabitə kanallarının tətbiqi riyaziyyat, informatika, informasiyanın emalı və ötürülməsi üsullarının tətbiqi;
- Hələlik elmi mühit, mütəşəkkil və maliyyələşdirdiyi pis, lakin kifayət qədər yüksək keyfiyyət (ən azı, hətta aşağı olmayan səviyyəyə) var;

- Təbiət elmləri sahəsində yüksək səviyyəli və keyfiyyətli insan kapitalı;
- Ölkənin maliyyə potensialı yüksək toplanmışdır.
- Ölkədə informasiyalaşdırma proseslərinin fəallaşdırılması üçün prioritet dövlət tərəfindən maliyyələşdirilməsi vacibdir. Eyni zamanda, şəffaf rəqabət mühiti yaratmaq, bu sahədə dövlət və özəl sektorlarının strateji əməkdaşlıq və partnyorluq qarşılıqlı dəstəyə əsaslanan dövlət, biznes və cəmiyyət, o cümlədən əhalinin olması vacibdir.

- Fundamental və tətbiqi elmi tədqiqatların toplanması üçün sinergetik effektləri və əlverişli işçilər üçün intellektual əməyin ümumi mühit və ekoloji, texnoloji cəhətdən qabaqcıl ölkələrdə lisenziya əməliyyatlarının nəticəsi kimi, inkişaf etmiş informasiya iqtisadiyyatı ilə:

İnformasiya resursu informasiya potensialı yalnız o halda səmərəli işləyəcək, əgər ölkə və ya təşkilat, firma, regionu kifayət qədər insan kapitalı yüksək keyfiyyətli toplanıb. Səmərəli əlverişli mühit onun həyata keçirilməsi üçün səmərəli amil kimi fəaliyyət göstərir. Başqa sözlə: İnformasiya resursu innovasiya iqtisadiyyatının səmərəli həyata keçirilməsi üçün kifayət deyil, lakin zəruri olan biliklərə əsaslanan və onların intellektual daşıyıcılarına olan yüksək səviyyəli mütəxəssislərə göstərmək ideyasını - yeni innovasiya məhsulları və səmərəli rəqabətə davamlı texnologiyalar yaratmaq və istifadə etmək lazımdır.

Müasir iqtisadiyyatı, fikrimizcə, daha dəqiq müəyyən etmək lazımdır ki, postindustrial iqtisadiyyatın innovativ biliklərə əsaslanan iqtisadiyyat, intellektual əməyə və yüksək texnologiyalara və ya yaradılması üçün zəruri və kifayət qədər amil olan və insan kapitalının iqtisadiyyatına kimi, ilk növbədə, informasiya texnologiyaları təsir göstərir.

7Maliyələşmənin məhdudluğu bəzi ölkələrdə bu layihənin xərci bütün infrastrukturun yeniləşməsini tələb etdiyindən çox xərc tələb olunur, buna görə də sərfəli yol tapılmalıdır. Hesab edirik ki, Avropa təcrübəsi ən sərfəli variantdır. Hökumət orqanları kiçik və orta bizneslə internet vasitəsi ilə əlaqə yaradır. Ən yaxşı variant

elektron satınalma və tender layihələri sayılırlar. Bu sistemdən istifadə nəticəsində 50%-ə qədər vəsaitə qənaət edilə bilər.

6. İctimai siyasi iradə və bürokratik maneələr. Elektron hökumətin yaradılması üçün şərt tək-cə kompüterlərin alınması və veb-saytın qurulması deyil. Bu il yalnız əməliyyatları kompüterləşdirməyə, “kağız dünyasından” çıxmağa kömək edə bilər. Elektron idarəetmədə daha çox hökumətin virtual transformasiya olunmasıdır: o siyasi iradə və lazımlı resursların yaradılmasını tələb edir. Yeni texnologiyaların alınmasını, çətin proseslərin avtomatlaşdırılması dövlət idarəçiliyini təkmilləşdirə və ya dövlət idarəçiliyində iştirak səviyyəsini qaldıra bilməz. E-hökumət layihəsi dövlət məmurlarının iştirakı ilə həyata keçirilə bilər. Bu halda uyğun maliyyə resursları, müvafiq qanunvericiliyin qəbulu təmin edilir. İKT inqilabı köhnə fikirli idarəedicilərin sonu olmalıdır. Hər bir dövlət məmuru bu texnologiyanın özü və dövləti üçün nə dərəcədə əhəmiyyətli olduğunu anlamalı və gələcək naminə köhnəyönlü fikirlərdən vaz keçməli, firtuallaşmağa kömək etməlidirlər

7. İdarəetmə informasiya sistemlərinin keyfiyyəti. Dövlət orqanları ilə insanların virtual əlaqəsi, əlbəttə, müxtəlif icra hakimiyyəti orqanlarının informasiya sistemlərinin keyfiyyəti, tamlığından asılıdır. Sistemlərin əlaqəsi, informasiya resursları üçün ümumi standartların qəbulu, üfüqi səviyyədə informasiya mübadiləsi üçün imkanların təmin edilməsi, dövlət informasiya resurslarında sadə axtarış, e-hökumətin inkişafında mühüm məsələlərdəndir.

İnternetdən istifadənin mühüm motivasiyası. Hətta inkişaf etmiş internetə çıxış sisteminin olması belə vətəndaşların hökumət orqanlarına geniş müraciətinə zəmanət vermir. Buna görə bu sistemdən istifadə üçün hər hansı motivasiya tədbirləri yaratmaq olar. Vergiləri daima online ödəyən ödəyicilərə müəyyən faiz güzəşt edilə bilər.

ӘДӘБИҲҲАТ СИҲАҲИСИ

1. И.А. Стрелец. Новая экономика и информационные технологии. - «ЭКЗАМЕН», 2003, С.: 254; Ходжсон Док. Социально-экономические последствия прогресса знаний и нарастания сложности // Вопросы экономики. 2001. №8. С.34; Кастельс М. Информационная эпоха: экономика, общество и культура / Под ред. "И Шкаратана. М.: ГУ ВШЭ, 2000. С.39.
2. [Корчагин Ю.А.](#) - Информационный ресурс развития общества. - [Воронеж. - Вестник ЦИРЭ, № 7.- С. 31.](#)
3. WorldDevelopmentIndicators, 2002; Корчагин Ю.А. - Информационный ресурс развития общества. Воронеж. - Вестник ЦИРЭ, № 7.- С. 31.
4. Цирель. С. Экономический рост и информационные технологии: компаративистский подход ВЭ. 2004. 92-111. №11; WorldDevelopmentIndicators, 2002.
5. Курицкий А. Интернет-экономика: закономерности формирования и функционирования. СПб.: Издательство СПбГУ, 2000.
6. Кастельс М. Информационная эпоха: экономика, общество и культура / Под ред. "И Шкаратана. М.: ГУ ВШЭ, 2000.
7. Martin W.J. The Global Information Society. Aldershot: Aslieb Gower; Brookfield, Vt., USA:Gower, 1995. P. 99.
8. Norman A.C. Information Society: An Economic Theory of Discovery, Invention, and Innovation. Boston: Kluwer Academic Publishers, 1993. P. 120.
9. Mulgan GJ. Communications and Control: Networks and New Economies of Communication. Oxford: Polity, 1991. P. 19.
10. Карр Н.Д. Блеск и нищета информационных технологий. - М.: Секрет фирмы, 2005.

11. Портер М. Конкуренция. - М.: Вильямс, 2003.
12. Чернавский Д.С. «Синергетика и информация». - М.: Наука, 2001;
Корчагин Ю.А. Информация и человеческий капитал. Вестник ЦИРЭ
«Проблемы региональной экономики». - Воронеж: ЦИРЭ. - № 10. - С.:
16.
13. Одинцев С.В. Место и роль интеллектуального капитала предприятия в
современном мире // Наука и промышленность России. - № 10 (66),
2002. - С.:87-94.

İSTİFADƏ OLUNMUŞ ELEKTRON MƏNBƏLƏR

1. www.mincom.com.az
2. www.e-gov.az
3. www.taxes.gov.com.az
4. <http://www.microsoft.com>
5. <http://www.microsoft.com>
6. https://www.woccu.org/pdf/annrpt_03.pdf
7. <http://www.ciol.com/content/news/2004/104012203.asp>
8. http://www.worldbank.org/wbi/governance/pdf/11iacc_cam_pim_gav.pdf
9. http://www.unctad.org/en/docs//c3em18d3_en.pdf
10. <http://www.microsoft.com/rus/government/newsletters/issue17>
11. <http://www.microsoft.com/rus/government/newsletters/issue22/default.aspx>
12. <http://www.microsoft.com/rus/education>
13. <http://web.worldbank.org/>